

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**Філологічний факультет
Кафедра польської філології**

**Образ міжвоєнного Львова в романах
Станіслава Лема та Юзефа Віттліна**

**Магістерська робота
студентки V курсу
напряму «Філологія»
(польська мова та література)**

Пікуш Мар'яни Іванівни

**Науковий керівник
доц. Стефанишин Ю. М.**

**Рецензент
доц. Левко У. Е.**

Львів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: БІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	8
1.1. Мемуарний жанр літератури	8
1.2. Літературний портрет – одна з форм мемуарного жанру	12
1.2.1. Літературний портрет Юзефа Вітгліна як проєкція реального персонажа	14
1.2.2. Літературний портрет Станіслава Лема як проєкція реального персонажа	18
1.3. Історична зумовленість творення спогадів Юзефа Вітгліна та Станіслава Лема	23
1.4. Оцінка простоти пам’яті Ю. Вітгліна та С. Лема, як чинника творення сюжету їх літературних надбань	26
РОЗДІЛ 2. «TĘSKNIMY DO SIEBIE SAMYCH WE LWOWIE»: СПОГАДИ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПРО ЛЬВІВ	36
2.1. Специфіка відтворення спогадів через тематичне розгалуження у творі «Мій Львів» Ю. Вітгліна	36
2.2. Специфіка відтворення спогадів через тематичне розгалуження у творі «Високий Замок» С. Лема	47
2.3. Багатокультурний Львів у візії Ю. Вітгліна та С. Лема	58
2.4. Межі реальності та міфу у творах польських письменників про Львів	61
2.5. Художні зіткання та розбіжності у літературних практиках С. Лема та Ю. Вітгліна	64

ВИСНОВОК	70
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	73
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	73
РЕЗЮМЕ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Теми історії та культурної спадщини завжди є і будуть залишатись актуальними для дослідження суспільству.

У цьому розумінні Львів – це не просто назва міста на заході України, це про культурний скарб, який переповнений історією та незлічимою спадщиною. Львів – це про міжкультурне спілкування. Минуле міста Лева несе за собою свідчення різних епох та подій; воно береже спогади про битви та війни, про переможців та переможених, про владу та занепад численних імперій. Провідна роль Львова в історії та культурі України й Європи робить його особливим місцем для вивчення і дослідження, а тим паче, у методах та матеріалах його проведення. Місто було домом для різних етнічних груп і національностей, і ця багатонаціональність збереглася в його літературних надбаннях, архітектурі і смаках. Співіснування різних культурних впливів робить Львів унікальною лабораторією для вивчення взаємодії культур та їхнього впливу на сучасність. Тут існує чимало білих плям, на які можна проливати світло залучаючи якомога ширше коло матеріалів для дослідження.

Чимало творчих особистостей знаходили натхнення у цьому місті. Серед числа таких особистостей були Станіслав Лем та Юзеф Вітлін. Їхні твори стали способом вираження особистого минулого та переосмислення стосунків зі Львовом.

Магістерська робота вміщує розгляд автобіографізму як основного засобу формування спогадів про місто походження Станіслава Лема та Юзефа Вітліна. Проаналізовано теоретичний матеріал, розглянуто наукові праці попередніх досліджень (а саме: польської видавниці Агнешки Гаєвської, яка займалась вивченням спірних питань життєпису С. Лема; Дороти Чарноти, яка приділила багато уваги аналізу творчості письменника; Юзефа Опацького, який присвятив декілька видань студіям з творчості Ю. Вітліна), здійснено аналіз

рис, якими користувались автори для відтворення власних спогадів. Таким чином вдалось проаналізувати специфіку творення спогадів у автобіографіях.

Обране поле дослідження набуває більшої цінності, якщо взяти до уваги, що воно базується саме на мемуаристиці, яка у свою чергу цінна тим, що взагалі дійшла до наших рук. Складність полягала у тому, що не у всі часи вільнодумство та фактичний виклад матеріалу, так би мовити «гола правда», мали право на існування. Чимало спогадів за часи воєн ХХ ст. знищила радянська система та німецька окупаційна влада. А ті зразки, що залишились, не одразу до нас дійшли.

Українські видавництва почали пізнавати Лема лише за останні роки активних перекладів його творів українською. Незалежність держави почала сприяти цьому, оскільки для радянської влади Лем аж не ніяк не вважався угодником висуваючи свою противну владі позицію та чітко окреслюючи її у своїх творах. Такий самий приклад наслідував і Юзеф Вітлін.

Мета: вивчення та аналіз способів, якими Станіслав Лем та Юзеф Вітлін використовують спогади та описи міста Львів у своїх творах для створення образу міста, який одночасно ідеалізує, об'єктивізує та документує його; а також яким чином ці образи впливають на сприйняття та розуміння історії міста.

Мета дослідження також полягає у виявленні змін, які відбуваються в образах міжвоєнного Львова під впливом спогадів письменників та аналізу структурних та стилістичних особливостей цих образів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань:**

- Провести аналіз творчого спадку Станіслава Лема та Юзефа Вітліна з урахуванням їхніх спогадів та описів міста Львів;
- Визначити структурні та стилістичні особливості образів міста в романах обох письменників;

- Дослідити способи ідеалізації, об'єктивізації та документування міста в творах обох авторів;

- Вивчити вплив спогадів письменників на розвиток образу міста та сприйняття історії Львова;

- Провести порівняльний аналіз творчості Станіслава Лема та Юзефа Віттлині з погляду їхнього внеску у вивчення та відображення історії міста Львів у своїх творах;

Об'єкт дослідження: образ Львова у міжвоєнний період 1920-1930х рр., який впливає з творів Станіслава Лема та Юзефа Віттлині, в яких присутні спогади та описи міста Львів, а саме «Високий замок», «Мій Львів».

Предметом дослідження є образи міжвоєнного міста Львів у творах обох авторів, які виражені за допомогою спогадів, а також вплив цих образів на сприйняття та розуміння історії міста.

Наше дослідження виокремлює низку таких загальнонаукових **методів** як: спостереження, аналіз, опис, індукція, дедукція. Та низку спеціальних методів: біографічний, лінгвокультурологічний, культурно-історичний аналіз, порівняння та зіставний методи.

Матеріалом для дослідження слугують елементи опису міста, вулиць, архітектури, побуту, історичних та особистих аспектів.

Джерельною базою для роботи обрано такі твори Станіслава Лема як «Високий замок», а також Юзефа Віттлині «Мій Львів».

Практичне значення роботи полягає у її користі для інших студентів, викладачів та літературознавців. Тобто має важливе освітнє значення, культурної популяризації та місцевого контексту. Робота полегшує розуміння важливості літературних творів мемуарного жанру у вивченні історії та культури. Крім того, робота сприяє популяризації творчості Станіслава Лема та

Юзефа Віттліна, а також демонструє популярність теми українського міста серед польських письменників.

Теоретичне значення роботи займає місце у літературознавстві та культурології. Дослідження розглядає спільні та відмінні літературні особливості творчості двох різних письменників, які присвячені одній темі (минулому міжвоєнного Львова). Попри це робота може сприяти розвитку дискурсу про те, як історія міста впливає на культурну ідентичність та колективну пам'ять.

Наукова новизна роботи. Студіювання теми магістерської роботи «Образ міжвоєнного Львова в романах Станіслава Лема та Юзефа Віттліна» несе за собою новизну у плані аналізу підходів Станіслава Лема і Юзефа Віттліна до відображення минулого Львова, що розкриває різні аспекти їхніх літературних технік і способів висловлення історичних фактів та емоцій у спогадах. Також дослідження враховує вплив культурного контексту на сприйняття і відображення минулого. Тобто, беремо до уваги культурні, історичні, політичні та індивідуальні чинники, які впливали на формування бачення минулого авторами. Зокрема дослідження літературних образів та прийомів передає контекст минулого Львова, висвітлює пам'ять про місто та його мешканців.

Обсяг і структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, загального висновку, списку використаної літератури та джерел. Загальний обсяг роботи 81 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: БІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Мемуарний жанр літератури

Мемуари – це жанр спогадової літератури, що має свою специфіку, це прозова розповідь автора про реальні історичні, соціальні, культурні та інші події, учасником або свідком яких він був особисто та про видатних людей, з якими його зводила доля. У мемуарному творі автор є водночас наратором та виступає в ролі свідка оповідуваної історії¹.

Дослідженням української мемуаристики займалися Галич О., Марінеско В., Шевців Г., Лімборський І., Недрсоля Р.²

У Польщі мемуарний жанр побутував з XVI-XVII ст. у формі щоденникових записів (маються на увазі особисті записи або колективні напрацювання). Хоч цей вид письма і був надзвичайно поширеним, проте до початку XIX ст. зразки спогадової літератури не були предметом теоретичних міркувань і радше сприймалися як сфера вільнодумства та художня творчість. З іншого боку, до кінця XIX ст. для цього виду письма не було й окремої назви, його не виокремлювали та не класифікували. Їх дослідженням займалися З. Налковська, К. Янгельський, К. Померанський та ін.³

На початку XX ст. для окреслення такого явища як мемуаристика, автобіографія та інших жанрів спогадової літератури з'явилося поняття не-фіктивної (non-fiction) літератури. Перший план – позасюжетність і психологізм, відносно стала форма. Розквіт припадає вже на XXI ст., і досі перебуває у динамічному розвитку, зазнає трансформації та має вільні межі.

¹ Черкашина Т. Формування жанрів спогадової літератури. / Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського: збірник праць. Вип. 4.11 (90). – Миколаїв» МНУ ім. В.О.Сухомлинського, 2013, с.303

² Кучеренко Л. Еволюція мемуарного жанру в період глобалізації. / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, №10, Том 2, 2014, с.35-36

³ Sztachelska J. Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w. / STUDIA PODLASKIE tom XXI – BIAŁYSTOK, 2013, с.150-168

Дослідники виокремили: історичні, політичні, військові, літературні, театральні, мистецькі та наукові мемуари. Однією з перших українських літературних автобіографій є повість П. Панча «На калиновім мості»⁴. Серед польських можемо зазначити «Щоденник політичних та історичних подій, законів, людей, місць та творів, які особливо цікаві у наші часи» («Pamiętnik polityczny i historyczny przypadków, ustaw, osób, miejsc i pism wiek nasz szczególnie interesujących»), Варшава, 1782-1792, авторства П. Світковського; «Варшавський щоденник» («Pamiętnik warszawski») (1809) Л. Осінського; останнім прикладом такого типу можуть слугувати «Спогади Літературного товариства ім. Адама Міцкевича» («Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza»), що видавався у 1887р. у Львові.

У багатьох випадках головна мета творів полягала у збереженні пам'яті загиблих та звернення до почуттів читача, протест проти насильства та війн, голодомору, винищення людей у воєнні та післявоєнні роки.

У цьому плані дослідники історії Правобережної України зазначають, що польська мемуаристика слугувала одним із громістких матеріалів вивчення та почерпання фактів минувшини цих земель. Наприклад, «Diariusz drogi do Wojska Zaporozkiego» (Zbior pamietnikow historycznych o dawniej Polsce, t. 4. Warszawa, 1822), «Zbior pamietnikow historycznych o dawniej Polsce» (Warszawa, 1830, t. 5), «Pamiętki Albrychta Stanisława x. Radziwilla kanclerza W. ks. Litewskiego» (Poznan, 1839. t. 1)⁵

В той же час не можна вважати мемуари власне документальним жанром, адже автор хоча і передає факти, проте він дає їм свою інтерпретацію.

Ознаки мемуарного жанру: ретроспективність, документалізм, суб'єктивність, публіцистичність, унікальність, синтетичність, ліричність,

⁴ Кучеренко Л. Еволюція мемуарного жанру в період глобалізації. / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, №10, Том 2, 2014, с.35-36

⁵ Фицик І. Мемуари польської шляхти як джерела суспільно-політичного та релігійного життя Правобережної України другої половини VIII – першої половини XIX століття / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова - Київ, 2014

єдність художнього та наукового мислення. В автобіографіях, тобто суб'єктивних літературних мемуарах головною увагою втілені біографічні цінності: рід, сім'я, нація, епоха; виправдання національної тотожності, ідея батьківства, материнства і синівства; самоусвідомлення особистості в контексті сучасності; історичне самоусвідомлення, психологічна самоінтерпретація особистості в контексті сучасності; історичне самоусвідомлення, психологічна самоінтерпретація особистості тощо⁶.

Ще однією примітною ознакою мемуарного жанру можна вважати те, що говорячи про минуле, автор не може перебувати в межах одного часового виміру. Будь-яка подія викликатиме у мемуариста певні асоціації, які можуть бути пов'язані з іншими часовими рамками тощо. Відповідно: відстань між минулим та теперішнім може бути надзвичайно короткою і мати ряд особливостей. Наприклад, уривчастість, різні бачення авторами своїх спогадів одного й того ж історичного факту чи події⁷.

Мемуари дають можливість виявити здатність людини до запам'ятовування, зберігання спогадів, забування та відтворювання інформації з минулого. Точність та об'єктивність такої інформації напряму залежить від властивостей пам'яті наратора. Оповідь може відтворюватися в хронологічному порядку і розбавлятися при цьому різноманітними коментарями, здогадками, міркуваннями, відступами. Найчастіше твори мемуарного жанру починають писати незадовго опісля пережитих та описаних подій. Це не виключає можливості розповіді про сучасників автора, але час подій мемуарних творів повинен бути обов'язково у минулому. Адже, якщо автор замислить використовувати у писанні теперішній час як метод констатування фактів – то це вже буде тяжіти до публіцистичного стилю чи документального осягнення

⁶ Гажа Т. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об'єктивного і суб'єктивного типів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. „українська література”. – Харків, 2006, с.4-10

⁷ Галич О. Щоденник – мемуарний жанр / Таїни художнього тексту: [Зб. наук. пр.] / Ред. кол.: Н.І. Заверталюк Т 14 (наук. ред.) та ін. – Д.: Ліра, 2015. – Вип. 18., с. 94-103

часу. І знову ж таки, ознаки «публіцистичність» та «документальність» не суперечать мемуарному началу⁸.

Доцільно приділити окрему увагу на розгляд автобіографії як жанру спогадової літератури. Адже хоч автобіографія і відноситься до мемуарів, але не усе, що можна назвати мемуаристикою буде відноситись до автобіографій. Тобто, автобіографія – вужче поняття, уперше вжито англійською мовою. Окрім терміну *autobiography* (грецький корінь у слові) існував термін *selfbiography* (саксонський корінь у слові). Так як реалізація автобіографічних творів може мати різну форму: романи, есеї, повісті, нариси, то це дає змогу говорити про автобіографії як наджанрові утворення з текстами різного спрямування⁹.

Француз Ф. Лажен сформулював визначення, яке вважається актуальним по сьогоднішній день. Автобіографія – текст, звернений на розгляд минулого, де реальна особа описує власну історію життя, пройдений шлях та свої роздуми стосовно цього приводу. Виходить, що автобіографією можна вважати лише той твір, головною темою якого є життя самого автора і нікого іншого. Автор може вкраплювати розповіді про інших людей, якщо вони торкаються його пам'яті, але не заглиблюється в розповідь про них. Оповідь ведеться від першої особи (але можуть бути випадки, коли заглядаючи у минуле автор вдається до прийомів іллейзму, тобто оповіді про себе у третій особі однини), наявні компоненти: «сам», «життя», «пишу» (якщо брати до уваги буквальний переклад з грецької мови *αὐτός* - сам, *βίος* - життя, *γράφω* – пишу). У мемуарах більше уваги приділено спогадам про людей, з якими автор перетинався у своєму житті, автобіографії націлені чіткіше передати, узагальнити факти власного життя та підпорядкувати їх художній цілісності. Основний текст передається за допомогою монологу. Читач має змогу спостерігати не тільки за

⁸ Мажара Н. Дефініція мемуарів як метажанру: пам'ять і суб'єктивність. / Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Філологічні науки, №27, 2011, с.209-210

⁹ Малішевська І. Автобіографія: витоки, становлення та критика жанру. Літературознавчі обрії. Випуск 17. С. 37-40.

віковим зростанням оповідача, а за становленням його особистості, зміною світосприйняття, духовним зростанням¹⁰.

В українській та польській літературних традиціях автобіографію відносять до non-fiction, проте у німецькій, наприклад, навпаки. Це виключно фіктивний жанр, бо у ньому можуть бути присутні неправдиві факти, по-своєму протрактовані історичні та особисті події. Якщо виходити з цього розуміння, то автобіографією вважаються резюме, історії хвороби, портфоліо і тд. Літературна автобіографія кардинально відмінна від перелічених творів. Кожного разу це самобутній та неповторний твір. Спільними елементами літературної автобіографії є: зовнішні (фізіологічні) та внутрішні (риси характеру, вдачі) характеристики; рідні місця автора, місце народження, навчання, роботи; коментарі, ліричні відступи. Коментування, як приклад, стосуються суб'єктивних реакцій автора на світ, події, час. Можуть паралельно прирівнюватись у проекції сприйняття тоді-тепер. Таким чином спростерігається також особиста еволюція письменника як особистості¹¹.

1.2. Літературний портрет – одна з форм мемуарного жанру

Дослідження літературних творів обабіч життєпису автора можемо вважати недоцільним та несприятливим для творення умов повного розуміння творчих процесів та критичного аналізу щодо даної теми. Проте навіть студіювання сухих фактів біографії не дозволить дійти до бажаного результату. Задля формування якісних передумов дослідження на матеріалі мемуарних творів, використовуємо літературний портрет, як ефективний інструмент взаємодії внутрішнього світу письменника з його надрукованим втіленням.

Згідно з джерелами, літературний портрет відносимо до жанру літературно-критичного, науково-популярного нарису про життя і творчість

¹⁰ Cieński A. Pamiętniki i autobiografie światowe / A. Cieński. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. – 204 s.

¹¹ Цяпа А. Автобіографія як проекція творця та національної літературнокультурної традиції (Улас Самчук, Еліас Канетті): дис. на здобуття наук. ступ. ... канд. філ. наук. Т, 2006. 197 с

письменника. Такий нарис має певні схожості з науковою біографією, але у набагато стислішій формі та націлений на масову аудиторію¹².

За іншими джерелами літературний портрет можна відносити до форми мемуарного жанру. Літературні портрети можуть бути створені самими ж письменниками про письменників. У таких випадках автори схожих писань не позиціонують себе як критиків (не виносять вердиктів та не судять особистість, про яку пишуть). Письменники-митці, що пишуть про своїх сучасників чи попередників здійснюють конструктивний аналіз та виклад біографічного матеріалу, підживленого творчими принципами та естетичним баченням.

Цікавість до чужої творчості може бути зумовлена таким чинниками як інтелектуальна близькість, спорідненість світоглядних думок або захоплення індивідуальністю, яке може мати ширший перелік перетинів, які забезпечують прихильність.

Існує декілька бачень щодо підходів до створення літературного портрету: перевтілення, перевалювання та відтворення.

Перший метод схиляється до прагнення максимального відтворення автором особистості свого героя. Це відображається не тільки документальному, фактологічному рівнях, а й на стилі мовлення також. Автор практично вживається в роль іншої особистості й проживає короткометражне життя свого героя.

Другий метод – перевалювання. Метод передбачає висвітлення не лише образу героя, а й безпосередню участь спогадів, асоціацій, думок автора, що виникають у нього з цього приводу.

Відтворення ставить перед автором завдання бути чітким та максимально точним у відтворенні образу, застосовувати біографічні та психологічні

¹² Літературний портрет // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — 608 с. — С. 573.

фактори на становлення особистості героя та тлумачення певних подій в його житті. Такий метод на відмінно від відтворення, ставить автора не на позицію самого героя, а на позицію спостерігача та націлює на незаперечну достовірність¹³.

Слід зазначити, що літературний портрет – поняття, яке стосується не лише живих чи померлих осіб, але й вигаданих героїв твору автора.

1.2.1. Літературний портрет Юзефа Віттліна як проєкція реального персонажа

Постать Юзефа Віттліна цікава нам для дослідження першочергово через особливості ідентифікації особистості. Віттлін – народжений в Україні поляк, походження якого сягає єврейських коренів.

Найповніше та зрозуміліше про своє життя Юзеф Віттлін розповідає у передмовах двох своїх видань: «Wojna, pokój i dusza poety» (1925) та «Orfeusz w piekle XX wieku» (1963). Книги містять збірки есеїв, критичних та публіцистичних творів, де автор вважає, доречно вписується і його автобіографія¹⁴. Власне у самому творі, що слугує джерельним матеріалом для нашого дослідження («Мій Львів») Віттлін досить скупо подає інформацію про себе. Попри це, твір прийнято вважати автобіографічним.

Згідно критичних джерел Ю. Віттлін народився 17 серпня 1896 р. в маєтку батьків Кароля Віттліна та Єлизавети Розенфельд, розташованого між містами Кам'янкою Бузькою та Радеховом (Львівська обл.), що межують з Волинню. Літературний герой роману ділиться з нами лише даними про те, що народився на землях Львівщини, які межували з Волинню. Батьки Юзефа, як й інші старші покоління були євреями, жили в маєтку матері. Згодом сім'я переїхала до Львова у зв'язку з хворобою матері; незадовго вона померла. Юзефу

¹³ Воронова М. Методи творення літературних портретів / [Електронний ресурс] <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1213>

¹⁴ Бакула Б. Віттлін Юзеф / Енциклопедія Сучасної України / [Електронний ресурс] <https://esu.com.ua/article-35027>

доводилось проводити чимало часу у бабусі з дідусем в маєтку у селі, оскільки батько одружився вдруге з акторкою театру. У підлітковому віці Юзеф залишився круглим сиротою. Мати прищепила письменнику любов до музики. Її пам'ять автор присвятив один з віршів «Hymnów» (1920). Усіх цих деталей оповідач спогадів ухиляється у розповіді. Родичі та близькі люди жодним чином не фігурують у «Моєму Львові» найменшими згадками. Оповідач багато уваги приділяє Личаківському району, тож ймовірно саме там автор мешкав свого часу у Львові. Дослідники припускають, що письменник не розголошує багато деталей через страх пережитків минулого, щоб не наражати на небезпеку рідних людей.

«Mój Lwów» - твір еміграційної ностальгії, входить у збірку «Pisma rośmierzne», ідеї якої висвітлюють насамперед позицію автора: писати потрібно так, ніби кожне слово має бути останнім. «Мій Львів» за визнанням критика А. Крилача містить такі гарні описи міста, що українських читачів мало б гризти сум'яття за те, що це результат творчості поляка, а не українця. Були спроби писати й драматичні п'єси, але їх Вітлін не опубліковував ніде¹⁵.

Отже, виходить будучи літературним героєм у власному ж творі Вітлін обирає стратегію спостерігати навколишні події. З цього погляду причин, щоб надто заглиблюватися у подробиці особистого життя немає. Автор повністю занурює свого читача виключно у спогади про місто та події, виступаючи в ролі літературного героя-екскурсовода у минуле.

Війна у 1914 р. змінила хід історії Вітліна – він опинився у польському військовому окрузі Legion Wschodni. Мимовільна згадка про участь у військовій справі присутня у мемуарах, проте лише як ствердний факт. У 1915 р. Вітлін подається навчатися на філософський факультет у Відень. Тут заводить знайомства з Райнер Марія Рільке, Юзефом Ротхером, які вплинули на творення повісті «Sól ziemi» та «Sonety do Orfeusza». Літературний герой «Мого

¹⁵ Крилач А. Чий Львів? / Листи до приятелів, Рік XII. ч. 141-142, Книжка 11-12, 1964, с.53-56

Львова» також згадує знайомства з численними представниками тогочасної культури та мистецтва. Служіння в армії дало відображення на творчості Віттліна. Автор також вдається до гри зі словами, стилями, формами. У літературі Віттлін затвердився насамперед як теоретик та творець експресіонізму¹⁶.

У 1918 р. Юзеф Віттлін був звільнений від військового обов'язку, як не цілком придатний до служби. Після чого він їде до Львова та продовжує навчання філософії під керунком Казимира Твардовського та полоністичних студій з Вільгельмом Брухнальським. Повернення до рідного міста присутнє як задка літературного персонажа досліджуваного твору, проте вже традиційно без зазначення деталей. Він лише прокручує у голові ймовірні сценарії розвитку подій, якби він усе ж не покидав місто та влаштовував тут сво особисте життя, будував кар'єру та приймав втіхи життя у місті. Мотиви творів Віттліна 20-30-х років минулого століття несуть за собою пацифістичні настрої, а також патріотично-панська пропаганда, гріховне уповання на Бога, якого Віттлін ставить у прихильну саме до поляків позицію. Це досить відчутно простежується у «Моєму Львові», так як екскурсовод не нехтує можливістю витіснити раціональну політичну оцінку на користь польського націоналізму. Тим не менш, Віттлін демонструє присутність у війні нераціонального трагізму: людина вбиває людину. Це про духовні змагання та про моральну проблематику війни.

1919 р. Юзеф Віттлін працював вчителем у приватному ліцеї у Львові, а у 1922 р. переміщається до Лодзя, де отримав посаду керівника в місцевому театрі. Водночас публікується у щоденнику «Głos Polski». Ці факти із реального життя не повинні дивувати читача, адже літературний герой також висловлює прихильне ставлення до фаху вчителя польської мови та припускає, що міг би таким займатись.

¹⁶ Wittlin J. Sól ziemi /Wrocław ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawn, 1991, c. 8-50

Починаючи від 1925 р. Юзеф Віттлін починає активно і багато подорожувати у ролі стипендіата. В той період Віттлін не вважав за близький для себе стиль репортажу, йому більш притаманні були фейлетони, але далеко не щоденникові записи. 1929-1932 рр. – час, коли Віттлін працював у Франції над збором та вивченням матеріалу для написання «*Soli ziemi*» (повісті, у якій значна увага приділена воєнній тематиці та українській Гуцульщині). Цікавість до творчості українського матеріалу та представників української творчості зображена у «Моему Львові» зізнаннями героя про особисті знайомства з письменниками.

Наступні події вже не торкаються сюжету повісті та не окреслюють постать літературного героя. 1924 р. Віттлін одружився з Галиною Гендельсман; 1932 р. в подружжя народилась дочка Єлизавета. Вибух війни застав Вітліна у Франції; та йому вдалось перевезти до себе родину. Але й тут довго затриматись не вийшло через напад Німеччини. Тож родина виїхала до кінця 1940 р. до Португалії, а звідти взимку 1941 р. емігрували до Нью Йорка. Тут під його редакцією починає виходити «*Tygodniowy Przegląd Literacki Koła Pisarzy z Polski*» (з 1943 р. публікувався під назвою «*Tygodnik Polski*»). Пан Юзеф продовжує роботу на літературному фронті будучи свідком події, які відбувались «там» (тобто вдома), навіть будучи в еміграції. У цьому тематичному полі письменник розкрив велике проблематичне поле: прирівнювання еміграції до вигнання, політичні утиски, відірваність від дому, нереалізовані ідеали, переломні моменти світогляду та ін. Польща визнала Юзефа Вітліна кандидатом на Нобелівську премію¹⁷.

Загалом, слід зазначити, що літературний портрет Юзефа Вітліна не те, щоб не точно, але дуже мало характеризує образ. Проекція реальної особи Вітліна недостатньо виражена у творі «Мій Львів» за допомогою цього інструменту.

¹⁷ Opacki O. *Studia o twórczości Józefa Wittlina* - Katowice : UŚ, 1990

1.2.2. Літературний портрет Станіслава Лема як проєкція реального персонажа

Перш за все, потрібно зауважити, що подальше дослідження та безпосереднє творення біографічного нарису про Станіслава Лема зумовлене індивідуальною прихильністю до творчості польського письменника, а саме до його звершень у царині фантастики.

Для створення літературного портрета Станіслава Лема обрано метод відтворення. Як і у попередньому дослідженні з Вітліном, ми прирівнюємо літературний портрет з реальними якостями та життям Станіслава Лема.

Станіслав Лем – польський письменник-фантаст, футуролог, філософ, почесний доктор Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького та ще чотирьох вузів. Автор понад сорока книг, які перевидано у перекладах 52 мов світу¹⁸.

Народився Станіслав Лем у вересні 1921р. у Львові. Батько був лікарем-ларингологом, тож син також готувався іти батьковими шляхами. Однак деякі записи свідчать, що юнак прагнув навчатись у Львівській політехніці, але через походження йому було відмовлено. Спалах Першої та Другої світових воєн не дали Лему можливості довчитись у Львові. Тут він потрапив у робітничє середовище та працював деякий час механіком. Мав близькі стосунки з учасниками руху Опору та боровся за відродження Польщі¹⁹.

Саме цей відтинок життя молекулярно розібраний у «Високому замку». Проте в аналізі твору можемо висунути дві точки зору щодо його наповнення: з одного боку, Лем ділиться з читачами дуже багатьма спогадами; з іншого – ці

¹⁸ Вісич О., Шевчук Д. Вступ / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександрі Вісич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022, с. 5-8

¹⁹ Дежуровий О., Гаковський В. Станіслав Лем / Зарубіжні письменники / Енциклопедичний довідник, за ред. Н. Михальської, Щавурського Б., Т.2 Л-Я, 2006, с.29-31

спогади зосереджені на досить банальному рівні та не дозволяють охарактеризувати літературного героя повною мірою.

Після війни Лему вдалось переїхати до Кракова та нарешті закінчити медичний факультет у Ягеллонському університеті. Дату переїзду з даних інтерв'ю Лема було важко визначити. Хронологічно вона губилась між 1945 та 1946 роком, (також зустрічаються цілком інші протиріччя – сім'я Лемів покинула Львів однією з перших хвиль у 1941р). Причина полягає у наступному: сім'я Лемів мала єврейське походження. Самуїл Лем та Сабіна Волкевич – батьки письменника, вважалися поляками єврейського походження, були активними учасниками спільноти євреїв у Львові. Цих згадок Лем відмінно від Вітгліна не боїться вписувати. Самуїл зі своїм братом належали до «Товариства Ригоризантів», яке підтримувало єврейську молодь. Очевидно, що задля власної ж безпеки він не надто хотів про це публічно говорити. Тим не менш, багато його родичів померли не своєю смертю. Дослідниця Агнешка Гаєвська подає факти, за якими дата смерті більшості родичів Лема припадає у період 1941-1942 рр. Останнього родича було вбито у час погрому міста Кільце²⁰. А з львівської тюрми Бригідки йому буквально на руках доводилось виносити трупи своїх розстріляних товаришів у 1941р. Самого Станіслава нібито врятував від смерті несподіваний приїзд знімальної групи. Батьки Лема також цілі та неушкоджені виїхали з окупаційного Львова²¹.

Звідси й суперечливі думки про те, до якої національності належав Станіслав Лем: до поляків (адже саме так він себе позиціонував), до євреїв (бо має єврейські коріння), чи до українців (бо народився та довгий час прожив у Львові). Усього цього у Станіслава Лема було потроху. З цього він складався.

²⁰ Gajewska A. Zagłada i gwiazdy. Przeszłość w prozie Stanisława Lema - Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2016, s. 50

²¹ Orliński W. Tajemnice Stanisława Lema. Co o przeszłości genialnego pisarza mówią jego książki? / Gazeta Wyborcza, 11.07.2016 [Електронний ресурс] <https://wyborcza.pl/7,75410,20380215,tajemnice-stanislaw-lem-co-o-przeszlosci-genialnego-pisarza.html>

Він був асимільованим польським євреєм, якого виховували у традиціях католицького Львова.

У Польщі Станіслав стає науковим співробітником та публікується у журналі «Життя науки». Працював у Науковознавчій консерваторії Мечислава Хойновського, доктора філософії та людини, котра мала вагомий вплив на формування особистості Лема. Ще одним інтелектуалом, якому вдалося мати значний вплив на письменника, був Єжи Турович, редактор тижневика «Tygodnik Powszechny». Водночас захоплюється письменницькою діяльністю та вперше дебютує з повістю «Людина з Марса» у 1946р. Далі один за одним з'являються інші твори: «Астронавти» (1951), «Магелланова хмара» (1955), «Зоряні щоденники» (1957), «Вторгнення з Альдебарана» (1959). Усіх їх об'єднує призма існування фантастичного виміру, де автор налаштовує свої правила науки та доводить до абсурду деякі звичні уявлення. Найвидатнішим творчим доробком Станіслава Лема (як за його власною оцінкою, так і оцінкою критиків) вважається роман «Солярис» (1961). Письменник зумів на допомогою науково-фантастичного виміру висвітлити серйозні філософські й соціальні проблеми, які стосуються і сьогодення. «Солярис» був екранізований А. Тарковським у 1972р. та був удостоєний нагороди на кінофестивалі у Каннах. Так само були спроби екранізації Стівеном Содербергом. Але й ця спроба не отримала прихильності від Лема через занадто велику відірваність від головного контексту та першочергову увагу до любовної історії.

За філософською позицією Станіслава Лема пов'язують з аналітичною філософією. Він творчо переосмислював твердження Віденського гуртка 1920-1930-х років Львівсько-Варшавської школи. Він відчував, що духовний світ – це щось більше, ніж багаточисельні ідеї²².

У 1970-х роках Лем відчуває гостру проблему у браку художніх засобів для висвітлення усіх проблем сучасності, які турбували його як мислителя.

²² Язневич В. «Станіслав Лем: життя і творчість», в: Лем, Станіслав. Едем. Солярис. Повернення із зірок. Непереможний. Тернопіль: Богдан, 2016 С. 756.

Пошуки нового жанру привели С. Лема до авторефератів, рецензій, передмов, навіть відгуків на неіснуючі книги («Ідеальний вакуум», «Уявна велич» 1971). Лем вважається відкривачем напрямку, який дослідники назвали «одкровенням нелюдського розуму»²³. В його творчості існують три основні теми: космос, життя і розум. У статті Андрія Дахнія натрапляємо на спробу розтлумачити прізвище видавця як аббревіатуру: ЛЕМ (Літератор, Експериментатор, Містифікатор)²⁴.

На експериментах з жанрами та формою автор не обмежувався, а творив ще й власну мову. Магдалена Гоецц налічує понад дві тисячі вигаданих слів, якими Лем послуговується у своїх творах. Неологізми у цьому випадку відіграють роль маркера, який вказує на відмінність фантастичного світу від нашого. Особливістю Лемових неологізмів є те, що пересічний читач їх зрозуміє, хоч і, можливо, визнає, що вперше чує²⁵.

Творча особистість, яка так «плодоносить» не може не викликати навколо себе пліток та інтриг. Найцікавіша полягає у тому, що американський письменник Філіп Дік вважав постать Лема вигаданою комуністичним режимом, бо одна людина не може осягнути такого об'єму роботи. Побутувала думка, що це не один, а група авторів. Феномен Лема полягає у тому, що він не був схожий за стилем виконання на своїх колег письменників-футуристів, ні на будь-якого польського письменника. Причина полягала у тому, що він черпав знання від Туровича та Хойновського, які змогли зробити з нього обізнаного у науці та гуманітарних дисциплінах краще, за будь-кого іншого²⁶.

²³ Там само

²⁴ Дахній А. Станіслав Лем і його ідентичності: літератор, філософ, футуролог / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександрів Вісич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022, с. 26

²⁵ Goetz M. Lemowe neologizmy, 2020 [Електронний ресурс] <https://niestatystyczny.pl/2020/08/26/lemowe-neologizmy/>

²⁶ Шевчук Д. Феномен Лема / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександрів Вісич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022, с.9-13

1973 р. С. Лем став почесним членом Асоціації письменників-фантастів Америки (Science Fiction Writers of America). Проте остання книга Лема «Фантастика і футурологія», де автор гостро розкритикував атмосферу у американській науковій фантастиці, призвела до його виключення з Асоціації американських письменників-фантастів, що потягнуло за собою хвилю протестів та вихід з Асоціації ще декількох його учасників.

Лем не боявся висловлювати жорстку критику у бік багатьох міркувань сучасного світу. Його можна було б віднести до представника песимістичного світосприйняття. Але попри наявні апокаліптичні лейтмотиви у Лема присутні і перспективні прогнози для цього світу та його подальшого розвитку. Варто зазначити, що ці прогнози небезпідставні. Наприклад, з блискучою відповідністю сучасності він передбачив виникнення інтернет-мережі, бо вважав, ще тоді, у середині ХХ-ст., що усі комп'ютери варто з'єднати між собою. Подібним чином сталось із прогнозами щодо електронних книг, аудіокниг та що найдивовижніше – 3D друку. Андрій Дахній пов'язує таку точність з чудовими вміннями Станіслава Лема мислити про потреби майбутнього суспільства та можливостей техніки, або ж з надлюдськими здібностями, які не мають здорового пояснення²⁷.

До цього всього додається гарне почуття гумору, яке супроводжувало фантаста та його творчість впродовж усього життя.

Подальша доля завела Лема у Німеччину та Австрію, де він мешкав певний час після оголошення воєнного стану у Польщі 1981р. Повернувся до Кракова письменник у 1988р., де мешкав до кінця своїх днів. До Радянського Союзу він хоч і навідувався чимало разів після війни, але до Львова жодного разу не їздив. «Кінець світу» для Станіслава Лема настав 27.03.2006р.

²⁷ Костовська А. Дилеми Лема: дискусія навколо біографії польського фантаста [Електронний ресурс] <https://archive.chytomo.com/news/dilemi-lema-diskusija-navkolo-biografii-polskogo-fantasta>

Підсумовуючи, можемо вважати, що літературний портрет Станіслава Лема досить точно відтворює проєкцію реального Лема із життя. Мабуть, завдячувати цьому можна стратегії, якої дотримувався автор: зосереджувався у творі на одному з етапів свого життя – дитинстві, що дозволило досить точно та розлого відтворити його та передати свій характер.

1.3. Історична зумовленість творення спогадів Юзефа Вітліна та Станіслава Лема

Проводячи екскурс у минуле, наводимо чіткіше розуміння та пояснення деяким подіям та вчинкам у житті письменників, їхню причетність до міста Львів.

Відомо, що Львів – місто з давньою історією, воно набуло слави як багатокультурне місто. Відповідно існує багато його неофіційних найменувань. Одне з них – Лемберг (від німецького Lemberg, так називали Львів за австрійських часів). Вже саме прізвище Лема співзвучне з цією назвою і в якомусь сенсі робить його дуже львівським лише за фактом його існування.

Дитинство Юзефа Вітліна формувалось у часі існування Австро-Угорської імперії. Це часи переходу до нових форм господарювання та поміщицького землеволодіння. Буржуазні відносини спричинили переважання бідняцьких селянських господарств. Що у свою чергу спричинило потребу аграрного перенаселення українців, які масово емігрували закордон²⁸. Австро-Угорський уряд мали важелі впливу у своїх руках, тому активно стимулювали розвиток власне австрійських та угорських земель, а західноукраїнський гальмувався. Промисловий розвиток сильно залежав від іноземного капіталу, який безпощадно викачував ресурси. У суспільно-політичній сфері уряд відверто провадив пропольську політику. Через це напруження серед населення зростало. Зростало воно і серед воєнних блоків країн Четвертого союзу та

²⁸ Витанович І., Баран С. Українські землі під Австрією й Угорщиною в рр. 1772 — 1918 / Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). — Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. — Т. 2. — С. 484-498

Антанти. У 1914 році спалахує Перша світова війна. Загарбання українських земель входило у плани воюючих сторін. Західноукраїнські землі стали ареною боїв, а самі жителі знаходились по обидві лінії фронту. Оскільки війна набувала затяжного характеру, то режими обох імперій набули більшої жорстокості. Австрійська влада потерпіла поразку і більше не підтримувала утворення України як незалежної держави (що обіцяла раніше за підтримку на фронті). Але така позиція протирічила планам поляків, які мали намір розформувати австрійські органи управління та передати всю повноту влади у краї Польській державі. Польсько-українські протистояння щодо утримання незалежної державності українців тривали ще деякий час, проте справи призвели до падіння Австро-Угорської імперії та укріплення Польщі на західноукраїнських землях.²⁹

Лем народився вже у польському Львові. Хоча перші роки правлячого політичного режиму варто вважати невизначеними. У Галичині за роки воєнного лиха було депортовано багато «неблагодійних». Чимало галичан, в тому числі і посадовців в той час емігрували за кордон. Натомість у Львові все більше осідали поляки. У 1923 р. права поляків на західноукраїнських землях ще більше укріпились. Галичина становила понад третину тодішньої території Польської держави. Стан військової облоги був практично усе десятиліття 1920-1930-х рр.

Основа, на якій у першу чергу трималась політика Польщі щодо українців – це полонізація. Процедура ополячення супроводжувалась дискримінацією у всіх сферах суспільно-політичного та духовного життя. Українців позиціонували як пасивний та слабкий етнос, нездатний самотійно підхоплювати державотворчі процеси, а Річ Посполиту показували не тільки у світлі величі та могутності, але й захисту від тоталітарного сходу. Галичан або зовсім не допускали до адміністративних посад, або це були справді одиниці. А процедура одержання дозволу викладання українською мовою у школах була

²⁹ Бойко О. Історія України. Київ, 1999

настільки важкою, що майже унеможлилювала такий варіант. Набирали обертів повстання селян та робітників, розросталось підпілля³⁰.

1928 р. патріотична львівська молодь, серед числа яких були колишні стрільці УГА, влаштувала багатотисячну маніфестацію. Озброєні загони польської поліції покалічили їх та запровадили за ґрати тюрем.

Тим часом до влади у Німеччині приходять нацисти. 1934 р. укладено польсько-німецьку угоду про незастосуванні сили у міждержавних відносинах. Польща опинилась з двох сторін агресорів двох різних тоталітарних режимів³¹.

Після падіння Польської держави та створення у 1938 р. Карпатської України («П'ємонт»), Галичина не втрачає надії на створення єдиної Української державності. Проіснувала вона недовго. Друга спроба відновлення незалежності була у 1941 р. 23.08.1939 р. між Німеччиною та СРСР укладено пакт про ненапад та розподіл сфер впливу (поділ Польщі між Німеччиною та СРСР). У силу обставин Німеччина, Англія та Франція оголосили війну Радянському союзу у вересні 1939 р. Червоній армії вдалось вторгнутись під етносоціальними мотивами у східну Галичину. Таким чином у жовтні того ж року вже було проголошено радянську владу на Західній Україні, котра була прийнята до складу Союзу. Армія Третього Рейху здійснювала численні контрнаступи задля відвоювання територій. Бої Другої світової війни точились аж до 1945 р. з капітуляцією Німеччини³².

Практично від початку війни німцями здійснювались заходи расової політики спрямовані на виселення поляків у глиб СРСР або на захід. Відправляли здебільшого на примусові роботи або у концтабори з жахливими умовами. Виселення із початком 1939р. мали спонтанний характер, не потребували жодних дозволів та аргументацій. Офіційно планове виселення розпочалось на початку 1940р. Супроводжувались такі переміщення не лише

³⁰ Васюта І. Політична історія Західної України (1918—1939). — Львів: Каменяр, 2006., с.151-193

³¹ Там само, с. 250-270

³² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР / Інститут українознавства НАН України: «Олір» - Львів, 1995р. с. 104

утисками, грабунками, а й стратами. Підпадали під нього не лише представники польської національності, а й української, зокрема жорстоко ці заходи впроваджувались для євреїв. На зміну полякам і євреям прийшли групи німців зі Сходу.

Підтримувати цю естафету згодом вирішують представники радянської окупаційної влади, як здійснили декілька масових хвиль депортацій населення, зокрема зі Львова. Перші арешти поляків радянською владою у місті були здійснені 1944р. Серед числа депортованих, вбитих чи просто зниклих безвісти були представники різних класів населення. Це стосувалось як простих мешканців, робітників, так і письменників, митців, представників культури, які вважались «небезпечними елементами».³³

1.4. Оцінка простоти пам'яті Ю. Вітліна та С. Лема, як чинника творення сюжету їх літературних надбань

Здатність зберігати та відтворювати спогади відносяться до когнітивних психологічних процесів нервової системи організму. Людський організм має здатність зберігати інформацію та накопичувати життєвий досвід, що дозволяє відтворювати реакції організму на той чи інший подразник. У свою чергу це дозволяє інтелекту функціонувати. Вивчення цих процесів охоплюють студії про пам'ять. Сучасні соціогуманітарні знання про пам'ять не обмежуються дослідженнями у межах психології, нейропсихічних галузях. Пам'ять є предметом вивчення інтердисциплінарного рівня, тому сюди долучається лінгвістика, культурологія, історія.³⁴

Юзеф Вітлін та Станіслав Лем залучались до експериментаторської манери написання художнього тексту. Їхні автобіографічні твори

³³ Kulczyńska M. LWÓW-DONBAS 1945/ Biblioteka Tygodnika Demokratycznego, Wydawnictwo „EPOKA” Warszawa 1988

³⁴ Camina E, Güell F. The neuroanatomical, neurophysiological and psychological basis of memory: Current models and their origins. *Front Pharmacol.* 2017;8:438. doi:10.3389/fphar.2017.00438

використовують пам'ять як багатофункціональний інструмент творення сюжетної лінії.

Спогади формуються на нейрофізіологічному рівні шляхом утворення зв'язків між нейронами головного мозку, які відправляють одне одному імпульси. До основних процесів, що стосуються пам'яті відноситься: запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування.³⁵

Усі чотири процеси не оминають творців опрацьованих нами автобіографій. Автори не заперечують природнього на неминучого факту забування. Віттлін ніби у виправдання собі застерігає, що не все він здатний відтворити достеменно. А С. Лем присвячує своїм виправданням та жалкуванню з приводу затягування з написанням автобіографії цілу передмову, оскільки пам'ять втратила вже багато цінних та, можливо, цікавих елементів для створення яскравішої картинки.

Розрізнити окремі види пам'яті можна за переліченими ознаками: форма психічної активності (емоційна, механічна, сенсорна, словесно-логічна, інтелектуальна), спосіб запам'ятовування (довільний, мимовільний), тривалість зберігання спогадів (короткочасна, довготривала). Механічна пам'ять зосереджена на запам'ятовуванні та відтворенні рухів. Сюди відносять манеру ходьби, почерк, звички. Емоційна пам'ять дозволяє відтворювати пережиті свої почуття та почуття інших. Проте вона власне полягає не у пам'яті про емоцію, а про подразник, який їх викликав. Кожне наступне зіткнення із подразником, буде викликати у людини емоції з попереднього досвіду. Сенсорна пам'ять пов'язана з виникненням контакту з навколишнім середовищем. Контакт може бути зоровим, слуховим, тактильним, нюховим чи смаковим. Відповідно до цих критеріїв поділяється і сенсорна пам'ять.³⁶

³⁵ Norris D. Short-term memory and long-term memory are still different. *Psychol Bull.* 2017;143(9):992-1009. doi:10.1037/bul0000108

³⁶ Corinne Purtill *The New Science of Forgetting.* Time. 2022

Ю. Вітлін пам'ятає часто не пам'ятає образу чи події достеменно, але його сенсорна пам'ять може відтворити у свідомості знайомий запах (подразники: білий бузок біля костелу, павільйон шампанського), звук (подразники: дзвони в церкві, трамвай). Також він не володіє міцно структурованою пам'яттю про події. Згадка про ту чи іншу ситуацію подразнює інші звивини та змушує відчувати пережиті емоції, відчуття, які викликала у нього ця подія (наприклад, він боявся циркових акторів в дитинстві, пам'ятає скільки жалю та злості йому довелось пережити за загиблими колегами).

Чим яскравіша картинка – тим краще зорова пам'ять зафіксує її. Словесно-логічний вид пам'яті зосереджений на запам'ятовуванні переробленої інформації. Тобто наша свідомість відкладає в архів не увесь потік інформації, а думки, що ним виражені. У випадку аналізу, проведеного на матеріалах творів «Мій Львів та «Високий Замок», пам'ять має суб'єктивний характер. Існує декілька причин, чому правдивість, наявна у творах, все ж таки не дозволяє розглядати ці твори в аспекті чистої фактографічності. Події, висвітлені у автобіографії, стосуються минулого, отже, першорядне значення під час процесу писання відіграє суб'єктивна пам'ять. Вона сама по собі не може стати основою достовірності, оскільки випускає безліч деталей, зосереджуючись і вбираючи лише те, що на даному етапі зацікавило, схвилювало автора. Так, пам'ять здійснює перший (несвідомий) відбір подій і явищ, пережитих, побачених і відчутих. Другий відбір (несвідомий або напівсвідомий) проходить під час писання. Автор залишається наодинці зі своїми думками, дозволяючи їм вільно вилитися текстом на папір, проте минулі події викривляються під впливом суб'єктивного враження митця, а також його емоційного стану момент писання.

Певні стимули можуть мати дію тригера, який пробуджує у свідомості спогади. Тригером може бути запах, предмет, картинка, атмосфера, рух, доторк.

Пам'ять дається вимірюванню, проте має досить індивідуальний характер, оскільки залежить від фізичних та психологічних здібностей організму.

Пам'ять не залежить напряму від інтелектуального рівня людини. Добра пам'ять може бути притаманна і тим, чий рівень інтелекту досить низький. Далеко не усе, що людина може сприйняти, вона може одночасно і запам'ятати. Очевидно, що ці показники не могли бути однаковими у Ю. Вітліна та С. Лема. Рівень інтелекту обох письменників можемо визначати як доволі високий; вони мали приблизно однакові підстави для здобуття освітнього рівня, але в різних галузях; обоє знали іноземні мови (про це свідчить використання англіцизмів, латинізмів та слів з французької мови у творах); обоє гартували характер у війську.

Іноді для того, щоб певний спогад відклався у пам'яті необхідний процес закріплення матеріалу. Але найбільш ефективно цей процес відбувається тоді, коли у людини поставлена певна мета, щоб запам'ятати інформацію. За наявності мети для запам'ятовування процес набуває довільного характеру. Довільне запам'ятовування відноситься до свідомого рівня та може набувати форму заучування при багаторазових повтореннях. Заучування дозволяє запам'ятати інформацію з точністю, проте не часто зберігається на тривалий період.

Можливо, до заучування вдавався Ю. Вітлін, оскільки у творі він використав уривки пісень, які чув від вуличних музикантів Львова. Для того, щоб будь-який текст з точністю до кожного слова міг відтворюватись у пам'яті, очевидно, необхідно було декілька разів його повторити, тобто завчити. Щодо інших моментів відтворення спогадів – тут присутня пам'ять несвідомого рівня. Адже Ю. Вітлін та С. Лем відтворюють з пам'яті вулиці, будівлі повз які постійно ходили. Тож процес закріплення цих спогадів відбувався несвідомо, без покладених на це зусиль та особливої мети.

Утримання спогадів на довгий період (іноді це ціле життя людини) дозволяє класифікувати пам'ять за тривалістю як довготривалу; короткочасна пам'ять – навпаки не зберігає щось на довгий термін. Короткочасні спогади таким чином можуть перетворитись на довготривалі. Тим не менш,

довготривала пам'ять є більш чутливою до перекручувань. Дезінформація на навіювання, які згодом здаються власними переконаннями можуть суттєво змінювати наші спогади.³⁷

Час, через який Ю. Віттлін вдається до письмової фіксації спогадів молодості – приблизно 28 років. С. Лем також почав писати спогади після того як минуло понад 20 років з моменту їх виникнення. Тобто, короткочасними спогадами факти зафіксовані нами у «Високому Замку» та «Моєму Львові» ми апріорі назвати не можемо, бо автори берегли ці спогади у свідомості тривалий час та все ще змогли їх відтворити.

Щодо того, чи не постраждали в такому разі довготривалі спогаді Лема та Віттліна від перекручувань – однозначно постраждали. Такого твердження доходимо з наступних причин: письменники використовують колективну пам'ять (згадки попередніх поколінь, у достовірності яких вони не можуть бути впевненими)³⁸, фантасти попереджають про те, що час зіпсував якість пам'яті, а найголовніше визнають, що власні переконання та самоаналіз змінили структуру спогадів. *«Było to jednak tak dawno, i taki byłem mały, że właściwie nie jest to własne moje wspomnienie, a tylko mi o tym opowiedziano» Ale chyba jednak sam to wymyśliłem i nawet dość długo skłonny byłem w to wierzyć»*. Все це Лем неодноразово повторював і це така собі характеристика вимарних наративних структур. Людина пам'ятає не те, що відбулося, а те, що вона сформувала в певні наративні структури, в текст, який вона повторює раз у раз. І чим більше повторює, тим більше в нього вірить, навіть в те, чого насправді не відбулося. І ми, коли звертаємося до документів, бачимо, що багато чого відбулося геть по-іншому. Таких гріхів зокрема стосуються згадки Ю. Віттліна про, начебто, українського хорунжого Зенона Русина, який зупинив військові дії, щоб Юзеф потрапив додому безпечним шляхом. По-перше, згадку про цю битву не

³⁷ Norris D. Short-term memory and long-term memory are still different. Psychol Bull. 2017;143(9):992-1009. doi:10.1037/bul0000108

³⁸ Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. пер. з нім. К.Дмитренко, Л.Доронічева, О.Юдін. - К. : Ніка-Центр, 2012, с. 20-54

підтверджує жодне історичне джерело. По-друге, як би лірично та героїчно це не звучало, але навряд чи бойові дії стали б зупинити заради однієї особи. А портрете, яким чином він їх міг спинити?

Окрім того, щоб оцінити здатність запам'ятовування, слід враховувати такі індивідуальні якості як швидкість запам'ятовування, точність, обсяг. Необхідна кількість повторення інформації визначає наскільки швидко людина засвоює матеріал; чим менша кількість повторень – тим швидше запам'ятовування. Кількість фактів, предметів, осіб, явищ окреслюють об'єм запам'ятовування. Точність запам'ятовування характеризується відповідністю відтвореного тому, що запам'ятовувалося, та кількістю нестиковок з правдою.

Згідно з переліченими критеріями зауважуємо, що Лем має значну перевагу по якості, кількості та точності відтвореної інформації з пам'яті в порівнянні з Віттліном. Віттлін більш скупко та лаконічно відтворює спогади, вони охоплюють нетривалий відтинок його життя – молоді роки; більше звертається до колективної пам'яті та художнього опису почуттів та пейзажів. У спогадах Юзефа Віттліна присутні нестиковки з історичною правдою. Лем відтворює спогади у більшому обсязі, тематичне розгалуження багатше, деталі розповіді змушують повірити у кожне слово автора (достеменно пам'ятає ціни солодощів, дати, одяг, предмети побуту, шкільну форму). Важко перевірити сумісність розповіді історичним фактам, але у цьому немає сенсу, оскільки розповідь Лема стосується більше особистого життя та побуту, ніж історичних подій. Тож, виходить за якісними та кількісними показниками мемуари Станіслава Лема становлять більшу цінність та краще відтворюють його минуле та образ Львова в цілому.

Забування – також частинка пам'яті. Сучасне бачення цього процесу полягає у тому, що нейрони мозку наділені механізмом, що стимулює нас до прийняття рішень. Мозок щоденно отримує велику масу інформації, тож фільтрує з усього потоку найбільш потрібні речі. Існують інші причини забування: виникає так званий конфлікт спогадів (нова інформація перечить

старим спогадам і навпаки); свідомості складно утримувати ті спогади, які не використовуються; вмотивоване придушення спогадів, що викликають неприємні відчуття; хвороби та фізичні пошкодження ділянки головного мозку, що відповідає за генерацію пам'яті. З цієї причини забування виконує важливу функцію в ефективності роботи головного мозку.³⁹ Тому немає підстав, щоб звинувачувати того чи іншого автора у недостатньому розкритті певних подій чи спогадів. Для прикладу, Лем лише обмовляється єдиним реченням, що топився у парку Залізна Вода, злякався в дитинстві циркових клоунів, проте не розповідає як це трапилось. Віттлін взагалі замовчує події свого дитинства.

Австрійський психолог Зигмунд Фройд говорить про таку річ, як дитяча амнезія. Вона притаманна дітям від першого до шостого (або восьмого) року життя. За цей період у дитини залишаються дуже слабкі сліди пам'яті. У дуже рідких випадках можна зустріти людей, які здатні відтворити спогади дуже раннього дитинства. Причому пам'ять малої дитини краща за швидкісними та якісними показниками за рахунок відсутності надмірних обтяжень.

Фройд зосереджує увагу своїх досліджень на несвідомому рівні. Несвідома пам'ять проводиться вибірково. Свідомість самостійно здійснює фільтрацію, що важливе, а що слід відкинути. Проте дитяча пам'ять несвідомого рівня діє по-іншому: спогади з дитинства не конче можуть виявитись якимись важливими навіть для самої дитини. Фройд дійшов висновку, що це відбувається внаслідок згущення. Тобто важливі спогади можуть бути репрезентовані як щось інше, що у свою чергу вже не є таким важливим. Такі спогади він називає прихованими. Якщо спиратись на його дослідження психоаналізу, то приховані спогади спроможні пролити світло на ту частину пам'яті, яка вже відноситься до забуття і перейшли до неусвідомлених.⁴⁰

³⁹ Conway M.A. Memory and the self. *J. Mem. Lang.* 2005;53:594–628. doi: 10.1016/j.jml.2005.08.005. [CrossRef] [Google Scholar]

⁴⁰ Фройд З. Архаїчні та інфантильні риси сновидінь / Вступ до психоаналізу. – Київ: «Основи» - 1998р., с.196-198

Особливість Лема: він говорить про те, що з віком відстані зменшуються, ми по іншому відчуваємо плинність часу. Про повторне та кількаразове пізнання предметів чи явищ, через які він проходив у різному віці. Мається на увазі, що один і той самий предмет чи подію він по різному сприймав в залежності від свого віку. Також ми відкриваємо ще один неповторний феномен пам'яті на прикладі досвіду С. Лема: за його словами, він не пам'ятає обличчя рідних йому людей. Йому легше відтворити в пам'яті одяг батька, ніж описати риси його лиця, бо він був безпосереднім свідком того як батько старіє і вже не знав, яким саме хоче зберегти образ свого тата: «*Kiedy giną fotografie i portrety, objawia się ta nasza wobec czasu całkowita bezbronność;*»

За визначенням Дж. Флейвела дорослий вік дозволяє людині здійснювати контроль власного запам'ятовування, аналіз та виділення інформації, яку треба запам'ятати. Від того залежить вибір стратегії, за допомогою якої вона це здійснюватиме, постійна оцінка ефективності виконання завдання; зміна стратегій залежно від результату. Структура цього процесу окреслюється поняттям метапам'ять.⁴¹ Метапам'ять Віттліна обмежується в будь-якими згадками про батьків, дім, власну сім'ю, дитину.

Висновок. Мемуарний жанр літератури є важливим інструментом для відтворення спадку історії та культури. Проте вважати його достовірним джерелом не варто, оскільки зафіксовані факти відтворені з пам'яті авторів, яка може мати різні властивості, серед яких властивості дофантазовувати, перебільшувати, драматизувати.

Займаючись вивченням мемуарного жанру літератури у рамках творчості Юзефа Віттліна та Станіслава Лема, безумовно важливим фактором є врахування історичних та особистісних засад. Літературний портрет виявився важливою формою відображення реальних осіб у творчості. Він допомагає не лише створити образ автора, але і передати їхні ідеї, відношення до світу та

⁴¹ Flavell J. «Metacognition and Cognitive Monitoring». 1979, 311 p

власний погляд на події. Без цього ми б не змогли відтворити ситуації, у яких перебували письменники у той час та пояснити ті чи інші явища, які піддаються аналізу спираючись на те, у яких умовах вони творили. У свою чергу свідомість індивіда в контексті історичних подій глибоко впливає на спосіб, яким цей індивід інтерпретує та відтворює минуле.

Отож, нам відомо, що свідомість Юзефа Віттліна почала формуватись за Австро-Угорської імперії, згодом за Польської державності, німецької окупації та життя в екзилі. А це тягне за собою засади виховання, моральні принципи, погляди та тенденції, якими був наповнений Віттлін. Він був прихильником ідеалістичних поглядів, де Львів – мультикультурна європейська столиця, з обіймами приймає усіх на своїх землях, усі живуть у мирі та злагоді, але домінантом все ж виступає польська національність. Підґрунтям такої позиції справді може слугувати політика австро-угорського уряду, яка намагалась розвивати Львів, але в той же час створювала штучний казанок, де плавила ідентичність усіх окремих народностей. Час, обставини та панівні політичні ідеї мали беззаперечний вплив на особистість Віттліна, що у свою чергу знаходило своє відображення і на творчості Юзефа.

Станіслав Лем народжений вже у польському Львові, також був свідком масового поглинання цього міста польською владою, бачив повстання, намагання українців виборювати автономію, війну та вбивства. Хоч історичні умови, полонізація суспільства й впливали на Лема – він прихованим контекстом і з ноткою еґоїзму каже, що Львову добре жилося за польських часів і всім було добре вчитись у польських школах, чути здебільшого лише польську мову на вулицях та у громадських місцях. Але світогляд Лема формувався не лише згідно того, що диктувала у той час історія. Завдяки впливу особистостей, яких він вважав своїми менторами - Туровича та Хойновського, Лем здобув те, що робило його відмінним від тих, хто ведеться на повідку – здобув знання. Він зумів критично дивитись на речі, аналізувати їх

не піддаючись пропаганді. Так, він розуміючи, що історично Львів аж ніяк не польський – ухилявся від відповіді чий насправді Львів.

Ю. Віттлін як і С. Лем не лише на власні очі бачили війну, а й особисто служили в армії. Тож не дивно, що обидва гостро засуджують кровопролитну війну та розбрат між народами. Це також віднайшло віддзеркалення у пам'яті письменників, яка виливалась у творчість.

Можна оцінювати ситуацію, у якій вони опинились не надто критичною, але й не мали вони такої свободи у розвитку власної творчості, про яку голосили завжди австріяки та поляки, чи уряди інших країн. Насправді письменники стикалися з рядом чималих проблем і не завжди всякі прояви вільнодумства вітались на цих землях та у цей час.

РОЗДІЛ 2. «TĘSKNIMY DO SIEBIE SAMYCH WE LWOWIE»: СПОГАДИ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПРО ЛЬВІВ

2.1. Специфіка відтворення спогадів через тематичне розгалуження у творі «Мій Львів» Ю. Вітліна

Традиційно, прикметними рисами автобіографічного твору є тематика, пов'язана з етапами життєвого шляху автора, значущих для нього подій та людей, а властиво його почуттів, сентиментів, роздумів, які ці події викликають. Таким традиційним шляхом пішов Ю. Вітлін пишучи «Мій Львів» у Нью Йорку. Видавництво книги припало на 1946р., та другий раз у 1975р.

Юзеф Вітлін справді зосереджує багато уваги на деталізації, описах, намаганням передати читачам розуміння того, що відбувається та чому відбувається саме так на його життєвому шляху, надає власну оцінку та коментарі з цього приводу.

Львів для пана Вітліна – це не просто місто, це частинка його дитячих років та молодості. Це місце, де він хотів застати свою старість. Автор намагається знайти підґрунтя властивому йому почуттю ностальгії за Львовом. Вітлін підозрює, що він не так сумує за самим містом, як за молодими роками, за тим проміжком життя, який вже ніколи не доведеться прожити вдруге: «*Nie do Lwowa tęsknimy po latach rozłąki, lecz do siebie samych we Lwowie*».

Важливою тематичною складовою літературного автобіографічного твору «Мій Львів» є «Львів початку ХХ ст.», яку можна розбити на більш деталізовані кластери: «географічні об'єкти», «топографічні об'єкти», «архітектура та мистецтво», «антропоніми», «історичні події у творі Ю. Вітліна», «побут і розваги львів'ян 20-30х рр. ХХ ст.».

1. Тематична група «топографія». Темою спогадів, пов'язаних з вулицями, парками, площами та іншими закутками міста, які могли бути позначені

на тогочасних картах є уявні прогулянки або відтворення з пам'яті давніх та дуже знайомих маршрутів, якими автор часто користувався, або де відбувались значущі його пам'яті події:

*«Tramwajem ŁD jeżdżilem z **Łyczakowa** na **Gródek** i, zamiast brać dwóóje w którejś tam klasie c.k. VII gimnazjum przy **ulicy Sokola**, spędzałem bardzo mile poranne godziny w wytwornej poczekalni II klasy kolejowej».*

Віттлін використовує назви вулиць, площ, парків, які побутували за австро-угорських та польських часів; не усі назви збереглись, більшість з них до теперішніх часів було замінено. Тому читачам, які не надто знайомі зі Львовом, а тим паче з його минулим, не надто зрозуміло про які місцини може йти мова і нелегко вникнути у контекст автобіографії письменника. Вірогідно, редакція видання «Leopolis : dzieje i kultura Lwowa», у якій 1988 р. було надруковано твір «Мій Львів» передбачила виникнення таких питань та з огляду на полегшення орієнтації маршрутами твору, вмістила вкладення – «Plan Orientacyjny Wielkiego Lwowa». Карта 30-х років ХХ ст. є гарним прикладом топографі міжвоєнного Львова; на ній позначені не усі вулиці, але головні назви присутні, також зображені найголовніші архітектурні пам'ятки. Тим не менш, з тих часів Львів набув не тільки трохи іншого вигляду, а й має інші топографічні назви. З тієї причини варто акцентувати увагу на моментах перенайменування. Наприклад, посилаючись на дані з «Довідника перейменувань вулиць і площ Львова»⁴² відомо, що згадана вулиця Сокола, яку неодноразово пригадує Віттлін, як вулицю, де знаходився його навчальний заклад, зараз носить назву П. Ковжуна.

Особливе місце у серці Юзефа Віттліна займає вулиця А. Чехова і прилеглі до неї М. Кравчука, Верхратського та вул. Севастопольська, а тоді – Гофмана, Боніфратрув, Рея: *«Otóż na **ulicy Hofmana Opata** i na jej przecznicach: **Bonifratrów, Gołąba i Mikołaja Reja** — witali mnie osiadli w tych stronach*

⁴² Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття – Львів: «Світ», 2001

koncypienci adwokaccy, mundanci i solycytatorzy, profesorowie gimnazjalni...». Ці короткі, вузькі львівські вулички визначні для Вітліна власне через людей, яких він там зустрічав, до яких ходив у гості. Привертання уваги до цих вулиць дає натяк на таємний факт із життя Вітліна – євреїське походження. Адже автор згадує, що на цих вулицях його завжди привітно вітали, чи не у кожному будинку там жити сім'ї євреїв. Тут же ж Вітлін дозволяє собі розбавити констатацію подій, які відбувались баченням тих подій, які могли б відбутись за інших обставин. Він припускає, що жив би на Личакові, одружився б з якоюсь панянкою, працював вчителем польської мови та літератури і як характерний пенсіонер на схилі літ гуляв собі по місту та «*...karmilbym preclami (z solą zakrzeplą na chrupkiej glazurze) nie istniejące już rybki w od dawna osuszonym, malarycznym stawku na dole Parku Kilińskiego...»*. Парк Кілінського – назва, яку дали поляки Стрийському парку та користувались нею виключно вони самі. Сам Вітлін писав, що аби хоч якийсь львів'янин назвав цей парк Кілінського – ніколи! Ще одна візія уявного майбутнього за умови іншого ряду обставин історії пов'язана з парком ім. Івана Франка, а тоді – Єзуїцьким, після 1919р. ім. Тадеуша Костюшка: «*Gapiłbym się też niekiedy na spódniczki z falbankami i słuchał c.k. muzyki wojskowej w Ogrodzie Jezuickim.*», «*...nazwa tego samego ogrodu: „Park im. Tadeusza Kościuszki»*. Парк зберігає у свідомості Вітліна зустрічі закоханих та пункти ділових побачень. Зараз парк з'єднує з центральною частиною міста вулиця Січових Стрільців, але Вітлін пам'ятає її як *ulica Trzeciego Maja*. Назавжди у пам'яті автора застигла *ulica Akademicka* (сучасні обриси проспекту Шевченка) та *ulica Czarnieckiego* (вул. В. Винниченка). Площа Катедральна так і залишиться для Вітліна *plac Mariacki*, площа С. Яворського - *plac Trybunalski*, а пл. Григоренка - , *plac Smolki*. Поляки не гребували полонізувати геть усі власні назви у Львові. Не обійшли навіть Личаківський парк, бо у спогадах Вітліна ми знаходимо його «*parkiem Bartosza Głowackiego*». Зі спокоєм на душі згадує Вітлін вулицю Валову: «*i spokój jest u Bernardynów i na ulicy Wałowej*». Довірившись спогадам Вітліна можемо висунути спостереження, що вул. Зелена та *Wincentego Pola* (нині –

Дороша Ю.) і досі зберегли найбільше аптек по своїй площині. Не припиняє письменник чудуватись лабіринтом площі ринок: «*A cóż to za lew skrzydlaty tak wyzywajaco spogląda znad bramy domu w **Rynku nr 14?***» Під цим номером знаходиться Венеційська кам'яниця, яку важко залишити непоміченою у Львові.

Юзеф Віттлін недаремно носить кваліфікацію письменника-фантаста, його марення доводять це: «*A co by komu szkodziło przemianować **ulicę Miodową** — na **Józefa Wittlina?***». Цим риторичним запитанням автор ніби звертається до суспільства і шукає ствердження у тому, що він заслуговує на пам'ять та чийсь увагу.

Окрім теплих спогадів, у топографічній тематиці присутні також ті, які Віттлін називає в сукупності монстрами. Наприклад, вулиця Р. Кучера (Яховіча) асоціюється у Віттліна з масовими політичними арештами, які закінчувались ув'язненням у Бригідках: «*...aresztów policyjnych przy **ulicy Jachowicza, nie tylko w więzieniu karnym, czyli **Brygidkach**, i nie tylko w ciupie „na **Batorego**“.***

2. Тематична група «географічні об'єкти». Спогади пов'язані з річками, горами схожі до попередніх. Вони зосереджені на відтворенні з пам'яті маршрутів до того чи іншого об'єкту, або випадковій деталізації, описі об'єкту, або концентрації на асоціативних ланцюжках, які виникають під приводом думки про об'єкт.

Торкається тематичного блоку легендарний львівський пагорб Високий Замок: «*...spacerowałbym sobie każdego rana, na czczo, z gołą głową, w słotę i w skwar, zimą i latem — po alejach **Wysokiego Zamku**, nad fantastycznie zadrzewionymi przepaściami...*»

Здійснивши аналіз зібраного матеріалу стверджуємо, що географічні об'єкти, як і топографічні, беруть участь у творенні візії уявного майбутнього Юзефа Віттліна за умови, якби він залишився жити у Львові і саме місто надалі

було польським: «...*gdyby nie tzw. wielka wojna, jakże malutka w porównaniu z ostatnią, po dziś dzień siedziałbym sobie na **Walach Hetmańskich** lub na **Walach Gubernatorskich** jako jeszcze jeden centuś...*»

Ресурси «Центру міської історії» говорять про те, що у даному споміні мова йде про сучасні межі проспекту Свободи та вул. Підвальної – Винниченка. Колишні оборонні споруди, які зараз стоять на варті хіба що пам'яті⁴³.

Символічною згадкою відповідно до мети твору можна вважати згадку про гору Страт на Клепарові: «*Za moich młodych lat uprawiano tę grę ze szczególną pasją na stokach **Hycła Góry**, zwanej od parady «**Górą Stracenia Teofila Wiśniowskiego i Józefa Kapuścińskiego**». Якщо намагатись зазирнути глибше, то автор навмисне акцентує, що Гицлева (від слова «гицлі» - ті, хто страчував безпритульних тварин) гора була названа горою Страти Теофіла Вишневського та Юзефа Капустинського (поляків, які очолювали повстання на Галичині у 1847р. проти Пруської імперії). Щодо наступних назв **Kopiec Unii Lubelskiej** та **Łysa Piaskowa Góra** – йдеться про Замкову гору та ймовірно Лису гору у Львові.*

Рівень захоплення автора Львовом можна визначити з того ж таки порівняння його з Венецією. Проте Віттлін стверджує, що Львову навіть і краще без річки, йому вона не потрібна. Однак спроба символізувати «ув'язнену» річку Полтву, яка тече під містом, тонко натякає на процеси безпідставного ув'язнення мешканців Львова.

3. Тематична група «архітектура та мистецтво»

До львівських архітектурних споруд автор відноситься з особливим захопленням. Вже традиційно Віттлін творить у власній уяві прогулянку містом, виражає бажання та умову, яка вже не збудеться, і він про це добре знає.

⁴³ Жук І. АЛЕЇ ПРОСП. СВОБОДИ (КОЛИШНІХ ГЕТЬМАНСЬКИХ ВАЛІВ) / [Електронний ресурс] <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/f-hetman-ramparts/>

Саме архітектурний спадок творить атмосферу цього міста та унікальну гармонію стилів. Віттлін настільки проникливо деталізує опис кожної споруди, окреслює кожну лінію фасаду, форми, що сама розповідь вражає не менше, ніж предмет опису. Проте автор не упускає можливості наголосити на тому, що цей спадок подарували Львову митці Австро-Угорської імперії, бо більшість пам'яток було створено в період її існування. Складається враження, що автор хоче зумисне підвести думки до того, що якби не австрійці та поляки, то Львів був би суцільною пусткою, або не дійшов би до рівня культурної столиці Європи. Наприклад, найбільше уваги серед тематичного блоку «архітектура та мистецтво» автор приділяє опису собору св. Юра. Проаналізувавши уривок, доходимо до висновку, що причина не цілком полягає у зачудуванні красою собору. Власне стільки уваги на ньому акцентується саме тому, що Віттлін керуючись польськими тенденційними джерелами, приписує будову польському архітектору. Серед припущень чому автор так чинить може бути як довіра польським джерелам, так і прихильність до політики пацифікації.

Однак потрібно визнати, що автор таки намагається передати львівський «світ» таким, яким він достовірно був (полонізований, але ідентично український); у творі присутня згадка про церкву св. П'ятниці (Параскеви). Що цікаво – Віттлін передає назву церкви калькуючи її з української мови. Тобто, не називає її, наприклад, «Kościół Świętego Piątku», а дослівно передає - *cerkwa światej Piatnicy*.

4. Тематична група «об'єкти громадського призначення».

У творі присутні такі спогади про такі об'єкти як: кав'ярні, ресторації, магазини, аптеки, кінотеатр, казино, банк, музеї. Їх ми відносимо до одного тематичного кластеру – «об'єкти громадського призначення». На відмінно від одиниць, якими наповнена тематична група «архітектура та мистецтво», перелічені пам'ятки автор не вважає за потрібне деталізувати настільки молекулярно та під лупою розглядати їх зовнішній вигляд. Тут увага приділена

до кожного об'єкта по-різному. З кав'ярень «*Sztuka*», «*Renaissance*», «*Roma*» і «*Szkocka*» фотографічна пам'ять автора назавжди закарбувала зовнішній вигляд кельнерів, їх манеру обслуговування, наповнення меню та навіть гостей. Особливістю манери оповіді Ю. Віттліна є також з точністю передані запахи та звуки, пов'язані зі спогадами.

«Мій Львів» свого часу слугував би гарним путівником для туристів. Адже автор перелічує таку кількість аптек з місцем розташування, що кожен зміг би знайти найближчу для себе. Цікавим фактом, який Віттлін висвітлює є тенденція найменування тогочасних аптек. Згідно мемуару Віттліна, аптеки носили назви святих патронів християнської церкви. Цілком нормально тоді було зустріти на вулиці Зеленій аптеку «*Matki Boskiej*» або «*Pod Duchem Świątym*», чи «*Pod Opatrnością Boską*». Єдина назва, яка викликає в автора занепокоєння – це аптека, яку назвали в честь римського кесаря *Tytusa* („*Pod rzymskim cesarzem Tytusem*“), який зруйнував Єрусалим (батьківщину євреїв).

Щодо музеїв, то говорить Віттлін виключно про ті, які були засновані поляками та в честь поляків і їх історії: *Muzeum książąt Lubomirskich*.

Ностальгія переростає у відчутну тугу, коли пам'ять торкається іншого сакрального місця – цвинтаря. У Віттліна цвинтар – приклад символізму, яким він передає нездійснені наміри, пам'ять про близьких людей, яку назавжди поховано, та пам'ять про «його» Львів, який також ніколи більше не повернути: «...*jedyne dziś może pamiątki po starowinach, pochowanych na Janowskim lub Łyczakowskim cmentarzu...*»

5. Тематична група «антропоніми»

Знаково, що для Віттліна з усіх згаданих ним відомих історичних постатей, приятелем він вважав лише митрополита Шептицького (який, між іншим, будучи католицьким ієрархом виступав за оборону православних церков). А також сумнівно існуючого українського хорунжого – Зенона Русина. Усіх інших сприймає критично та вважає ворогами Польщі. Поділ за критерієм

прихильності у Віттліна простежується досить очевидно. Урочисто згадує польських королів, послів, дипломатів (хоч ці згадки не стосуються особистої пам'яті Віттліна, лише історичної (колективної пам'яті): «...*nawet sam burmistrz Ciuchciński nie ośmieliłby się tak powiedzieć...*», **Karola Ludwika** та ін. Серед своїх сучасників автор віддає належне пам'яті *ojca Bodeka, profesora Zygmunta Łempickiego, czarnoksiężnika Twardowskiego, namiestnika Andrzeja Potockiego*. Ніби бажаючи віддати належну шану Віттлін відчуває на собі зобов'язання упом'янути про своїх друзів-письменників, які загинули в часах Першої та Другої воєн: «*Raz wszakże wszedłem umyślnie, aby zobaczyć zmarłego na gruźlicę poetę Adama Dobrowolskiego.*» Перечислюючи знайомих тільки йому загиблих у 1939 р., автор вже не робить різниці чи то був поляк, чи українець, чи єврей: **Stanislaw Rogowski, Halina Górska, Aleksander Dan, Tadeusz Hollender, Józef Kretz-Mirski, Włodzimierz Jampolski Karol Dresdner, Henryk Balk**.

Дещо з нейтральної позиції Віттлін позиціонує такі відомі постаті, як **Jan Stur, Mychajło Jackiw, Mozart**. Першого автор вважає близьким собі по літературних поглядах, другого визнає справді визначним українським письменником, а третім можна підтверджувати авторитет серця Східної Європи.

6. Тематична група «історичні факти»

Пан Віттлін любить спиратись на історичні факти, аргументувати тодішні події історичними зв'язками. Проте важко сказати, чи справді критично він підходить до осмислення інформації з історичних джерел. Правда, яка йому подобається і в яку Віттлін обирає вірити, вочевидь, не вважається загальноприйнятною.

Події, свідками яких автор не був, але записує у власних мемуарах стосуються облоги Львова Б. Хмельницьким 1648р., «Весни Народів» 1848 р, селянських повстань, «подвигів» та «заступництва» поляками міста Лева.

Спогад про Б. Хмельницького навіть певним чином заплямовує його ім'я в історії, бо Віттлін керується джерелами, які роблять гетьмана винуватцем усіх бід минувшини та сьогодення. Щоб зрозуміти рівень неприхильності автора до цієї історичної постаті, досить навести одну цитату з твору, де він прирівнює Хмельницького до Гітлера: «*Jak widzimy, przyczyna wszystkich wojen i wszelkiego na świecie zła nie zmieniła się od Chmielnickiego do Hitlera.*» Згідно того, що розповідає нам автор, Хмельницький під час облоги Львова захотів, щоб йому видали усіх євреїв на смерть: «*Sam Grozwajer pisze, że Chmielnicki zażądał, „abyśmy Żydy wszystkie wydali, jako tych, którzy tej wojny są przyczyną“*, - і він збереже це місто. А «доблесні» захисники-поляки звісно ж на цю умову не погодились, бо мають за обов'язок захищати усіх мешканців міста.

Ще одна подія, яку згадує Віттлін – це затримка військових дій у Єзуїцькому парку 1918 р. його давнім приятелем та українським хорунжим Зеноном Русиним, задля того, щоб вберегти йому життя та він дістався додому: «*...dawny mój kolega gimnazjalny, Zenon Rusin, wonczas ukraiński „choruzyj“, zatrzymał działania wojenne przed Ogrodem Jezuickim, abym ja mógł poprzez front dostać się do domu.*»

Власне через емоційність та ліризм, які охоплюють розповідь – її важко відносити до історичного факту, але тим не менш автор подає для цього усі підстави: чітко називає час та місце події, особу та деталі.

Побіжно та без окремої зупинки на деталі згадується напад Гітлера на Львів у 1939 р. та львівський погром (вбивства євреїв) у 1941р. Більше опису автор надає радше результатам, до якого призвели ці переломні в його житті події.

7. Тематична група «побут та розваги львів'ян початку ХХ ст.»

Статус культурної столиці Львів здобув не тільки через помпезність архітектури, зелених парків, осередку зібрань відомих особистостей, а й через багатство культурної програми. У місті повсякчас проходили виставки,

прем'єри, вистави та виступи вуличних акторів, циркові виступи. Останні Вітлін згадує зі спробою висміяти, можливо, через неприємні спогади з дитинства, адже дуже часто діти бояться циркових акторів: «*Pamiętam, acz bardzo pobieżnie, „durnego Jasia“, mistrza ceremonii na każdym lepszym pogrzebie. Pamiętam Hamaj-kicia, starego człowieka, co chodził po Corsie...*».

Як представника прошарку української бідноти Вітлін змальовує згадку про вуличного співця, який виконував різного роду пісеньки: «*Później przyjechał z Chodorowa „biedny Lajbuś“, aby śpiewać na ulicach Lwowa bardzo smętne piosenki polsko-żydowsko-ukraińskie.*» Така позиція вкотре доводить існуюче уявлення про те, що українців завжди хибно сприймали як бідний народ, не здатен існувати самостійно, лише під покровом іншої державності.

У творі «Мій Львів» присутня згадка про те як працювали на той час продавці, які хотіли зробити свій товар чи послугу добре відомими серед людей та їздили на возі викрикуючи різні сміховини. Таким був зі спогадів Вітліна кравець Созанський: «*Był np. krawiec męski nazwiskiem Sozański, mistrz od nicowania starych ubrań i wywabiania plam.*»

Ще одною важливою складовою, яку слід відокремити та приділити увагу – це почуття автора. Вітлін не соромиться втілювати на папері стан своєї душі та розуму; цей процес у пана Юзефа має назву «*kąpieli w ciepłych strugach wspomnień*» (купання в теплих потоках спогадів). Для Вітліна немає нічого милішого, аніж згадувати про Львів та роки проведені у цьому місці. Але не завжди його спогади наповнені приємної ностальгії. Існують такі закутки пам'яті, де спогади кровоточать болем та перетворюються на страшного монстра, від якого неможливо ні втекти, ні заховатись.

Прикметною рисою манери оповіді Вітліна є те, що він жодним чином не згадує про своїх батьків та походження, дуже побіжно окреслює період дитинства. Джерела свідчать, що письменник був народжений у маєтку за Львовом: «*...urodziłem się pod samą granicą Wołynia*», лише згодом переїхав у

місто і за деякий час повернувся знову, проживаючи з бабусею і дідусем. У Львові Юзеф осів уже навчаючись у ліцеї. Родинне коріння Віттліна – єврейське. Проаналізувавши автобіографічний твір, доходимо до такого розуміння: автор визнає, що не корінний львів'янин, але 18 років життя тут викликають у нього почуття гордості з цього приводу. Про єврейське походження не згадується ні у самому творі, ні у післямові до нього, яка присвячена короткому огляду біографії письменника від імені другого лиця. Для окреслення власної ідентичності на рівні походження Віттлін використовує такі поняття як «*byłem marnotrawnym synem Lwowa*» (був блудним сином Львова), «*łyczakowskie dziecko*» (дитя Личакова) та «*dziecko ulicy*» (дитя вулиці) або «*batiar*» (батяр).

Спираючись на підтверджені факти з життєпису Віттліна вираз «*marnotrawny syn Lwowa*» можемо трактувати як дуже влучну метафору з біблійного сюжету про блудного сина; хоча б з тієї причини, що йому декілька разів доводилось його покидати та повертатись знову. Цей вислів може вказувати на те, що Віттлін завжди відчував зв'язок з містом, вважав його своїм домом. Навіть тоді, коли Львів перейшов під іншу владу та змінив політичний статус. Що стосується виразу «*łyczakowskie dziecko*», то тут набагато очевидніше простежується мотивація саме такого вибору самонайменування: проживання у Личаківському районі м. Львова. Хоча цей факт автор подає досить обережно, обходячи будь-які уточнення стосовно адреси (навіть попри те, що твір написаний у екзилі та через багато років по перебуванню у Львові, за нашими підрахунками – більше 20 років). «*Dziecko ulicy*» характеризує Віттліна як частинку міського оточення, його близькості до проблем, які виникають у великому місті та з якими стикається особисто він сам. Як відомо, у підлітковому віці Юзеф осиротів повною мірою, тому з того часу він стає спостерігачем реального життя самостійно і має близькі стосунки з середовищем, яке не завжди і не у всьому привітно вітає. Ця метафора також може вказувати на його прагнення зберегти свободу і незалежність у творчому

процесі і в житті загалом. Проте поруч зі словом «*batiar*» вираз набуває іншої конотації. Батяр – одна з мовних одиниць львівської говірки міжвоєнних років, трактування цієї одиниці у різних суспільних сферах також відрізнялось. Наприклад, поляки вважали батярство розгульним та розбишацьким способом життя найнижчих класів львівського населення, який супроводжувався бійками, гультьяйством та лайливою манерою спілкування. Юрій Винничук заперечує таке трактування. Він виправдовує поняття батярства та проливає на це поняття інше світло: це спосіб життя, притримуючись якого можуть ігноруватись загальноприйняті стандарти суспільства. Батяр може мати розбишацьку поведінку, але аж ніяк не бути злодієм чи злочинцем, оскільки у міжвоєнному Львові для останніх вже існували інші терміни – «кіндери». Крім того, батяр жив за принципами власної честі та сповідував свою філософію⁴⁴.

2.2. Специфіка відтворення спогадів через тематичне розгалуження у творі «Високий Замок» С. Лема

За своє життя Лем заробив для себе звання працелюбної та натхненної людини. Окрім видавничої діяльності давав сотні інтерв'ю. Ознайомившись з багатьма джерелами ми бачимо, що не один журналіст відзначає одну прикметну рису Лема – відповідати так, щоб закрити питання, але не розповісти нічого конкретного. Таку манеру розповіді ми зустрічаємо і у творі «Високий Замок». Лем позиціонує твір як автобіографічний, проте «Високий Замок» більше наповнений розповідями та враженнями про Львів, аніж про життя письменника. Книга була написана ще 1965 р., її одразу почали видавати з перекладами на низку іноземних мов, але що найцікавіше – українською мовою книжка про наше місто побачила світ аж 2002 р. Переклад було здійснено видавництвом «Піраміда» під авторством Лариси Андрієвської.⁴⁵

З того часу Львів зазнав багато перевтілень, але оскільки Станіслав Лем свідомо більше ніколи не повертався у місто свого дитинства, то назавжди

⁴⁴ Винничук Ю. Легенди Львова : у 2 кн. – Т. 2. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2010. – С. 292–293

⁴⁵ Лучук І. Польська грань львівської літератури / Zbruc', 2015 [Електронний ресурс]: <https://zbruc.eu/node/38739>

законсервував у своїй пам'яті образ Львова таким, яким описує його у «Високому Замку». Цей образ постає у свідомості Лема не тільки як картинка, а як жива модель, яка пахне та звучить.

Провідною тематичною складовою літературного твору «Високий замок» є «Львів у 20-30-х рр. ХХ ст.», яку як і у випадку з попереднім аналізом, ми розбиваємо на дрібніші підгрупи. Найцінніші спогади – ті, які можна вважати первинними, які народжуються тоді, коли дитина тільки набуває здатності запам'ятовування та відтворення пам'яті. Об'єктами ранньої пам'яті найчастіше стають батьки та рідна домівка.

1. Тематична група «спогади про сім'ю».

Зі зрозумілих вже причин автор уникає найменших обмовок про те, яке походження має його сім'я. Загалом Лем глибоко не копає своє коріння та обмежується згадками виключно про батька. З твору нам стає відомо, що батько Лема – представник австрійської інтелігенції. Про це свідчить не лише диплом про освіту, виписаний самим Імператором: «*Był to dyplom lekarski ojca, na pergaminie, zaczynający się wzniosie od ogromnym drukiem rozstrzelonych słów SUMMIS AUSPICIIS IMPERATORIS AC REGIS FRANCJSCI IOSEPHI...*», - але й зовнішній вигляд чоловіка. Наприклад, Станіслав пригадує, як малим він гуляв з батьком і той завжди носив з собою статусний аксесуар – ціпок (хоч фізично потреби у ньому не було). Він – знатний у місті лікар-ларинголог та приймає пацієнтів у себе вдома. Високий статус батька у суспільстві Лем підтверджує не тільки зовнішнім виглядом, але й наявністю персональної бібліотеки: «*...w ojcowej bibliotece szczelnie upakowane książki...*». Ми дізнаємось, що колекція наповнена не лише спеціалізованою медичною літературою, а й художньою (окрім того вони були написані не лише польською, а й німецькою, французькою мовами, що говорить про високий рівень освіченості батька оповідача).

Попри високий рівень обізнаності, Лем обмовився, що тато все ж був досить консервативною людиною з огляду на те, що він боявся розпалювати піч вугіллям, щоб не отруїтись чадним газом, не дружив з електрикою та не обговорював з сином теми стосунків з жінками. Зокрема, Лем згаує своє перше відчуття закоханості та невміння будь-що із цим робити: «*Zakochałem się do szaleństwa w dziewczynce, starszej ode mnie o jakieś cztery lata...Dziewczę to obserwowałem z dala, w **Ogrodzie Jezuickim**, w sposób kontemplacyjny, mało się ruszając.*» Так як успіху з дівчиною він не зазнав, то вирішив позачіплятись до служниці. Реакція батька на цю ситуацію – ще одне підтвердження консервативності батька Лема, бо він Оскільки, Лем згадує багато прогулянок у супроводі батька, то він відповідально ставився до своєї ролі та брав участь у виховному процесі свого сина. Лем згадує також як батько намагався його повчати фінансовій грамотності та заощадженню коштів, навіть подарував йому скарбничку з львівської *Kasy Oszczędności*. Проте усі зусилля були надарма. Тай спомини про те, як вони залишали свою домівку у Львові та тікали від німців ніби якимось підводять нас до цього моменту і дозволяє Лему задуматись над тим, що невдала спроба батька навчити сина відкладати гроші на потім – на щастя була саме невдалою. Бо врешті-решт тікаючи вони залишили усі свої надбання за плечима. .

2. Тематична група «спогади про дім».

Станіслав Лем з точністю подає читачам інформацію про місце проживання у Львові: «*Mieszkaliśmy przy **ulicy Brajerowskiej**, pod **czwartym numerem**, na **drugim piętrze***» Ми як читачі, знову ж таки стикаємось з проблемою розуміння місцевості крізь призму сучасного найменування топографічних одиниць Львова. Але редакція, яка здійснювала переклад на українську мову («Піраміда», 2002) завбачила цю проблему, тож полегшує нам роботу супроводжуючи текст уточненнями⁴⁶. Звідси ми маємо уявлення, що мова йде про кам'яницю, що знаходиться на вулиці Б. Лепкого, будинок №4. А

⁴⁶ Лем С. «Високий Замок»: Піраміда – Львів, 2002

сама домівка Лемів була не на другому, а на третьому поверсі, оскільки в міжвоєнному Львові прийнято було не враховувати перший поверх, бальєтаж, бо там не розміщувались житлові квартири. Лем залишає читачам право судити багатою його сім'я була чи ні, а він лише наводить факти, не вдаючись до коментарів щодо таких питань. Лем зазначає, що власної кімнати у нього не було, він спав у покої батьків на скрині; згодом після смерті бабусі і дідуся йому перейшла їхня кімната. Вдома було багато старих непривабливих меблів, а одна зі стін взагалі тримала в собі «рану з Першої світової», бо у ній застряг снаряд. Подібну рану унаслідок війни згодом відчує на собі вже не будинок, а сам автор.

Ще одна особливість домівки: «...*moli nie brakowało na Brajerowskiej nigdy...*». Ланцюжок спогадів веде до картини, де усі мешканці дому в погоні за молями намагаються їх причавити, а сам автор гидиться цього та лише робить вигляд, що сумлінно виконує ритуал. Розповіді про те, як був облаштований дім Лемів автор присвячує увесь розділ книги. Згідно поданих фактів уявно ми можемо відобразити квартиру з точністю до кожного закутку.

Тим не менш, малого Лема з пеленок доглядала нянька. Оскільки спогадів про матір вкрай мало, виходить автор або навмисно їх уникає, або загалом спогади за участі матері відсутні у великому розмірі через малу залученість до виховного процесу Станіслава. Через відсутність близьких стосунків між матір'ю та сином йому було нецікаво проводити з нею час, бо як він сам здогадується, мабуть, мати й сама не знала, що з ним робити, тому тягнула малого з собою дивитись кіно, яке «*Strasznie mnie to nudziło*». Тому спогади про кінотеатр «*Marysieńka*» залишилися не найкращими.

3. Тематичні групи «топографія», «архітектура та мистецтво», «об'єкти громадського призначення»

Тематичні групи зі спогадами Лема про топографічні та архітектурні, мистецькі, а також громадські об'єкти вважаємо за доцільне розглядати та

аналізувати сумісно, оскільки сам автор не розділяє та не приділяє так багато окремої уваги виключно топографічним об'єктам. Тобто, він, як властиво Вітліну, не водить читача вулицями Львова, розповідаючи, на яку вулицю ми потрапимо повернувши наліво чи направо. Стратегія Лема – назвати місце та розповідати власне про об'єкт та значущу подію, яка там трапилась і тому, осіла у пам'яті Лема; до того ж зважаючи на саму подію, об'єкт може мати залежну від цього позитивну або негативну конотацію. Тим паче у творі «Високий Замок» присутні такі описи місцевості, які за естетичними відчуттями можна прирівнювати до витворів мистецтва за манерою оповіді.

Автору добре вдається зобразити процес пізнання довколишнього світу малою дитиною за допомогою поданих тематичних блоків. Він розповідає як поступово вливався у дослідження міста, про перші свої самостійні знайомства з вулицями Львова. Лем стверджує, що добре знав місцевість, але все ж зустрічаємо порівняння себе з мишею, яка ніби добре орієнтується у помешканні, але не так, як його господарі: *«Zapewne, obrazy ulic, placów, kościołów były w nich dla mnie swojskie, ale chyba tak raczej, jak zaułki mieszkania są bardziej swojskie dla myszy aniżeli dla prawowitych jego rezydentów.»* Ймовірно цим автор також натякає на те, що йому так і не вдалось відчутти себе «господарем» у Львові, лише маленькою та непомітною «мишею».

Станіслав Лем також користується прийомом екскурсії по місту, щоб описати вулиці та парки. Проте він не виступає поводитирем уявної особи, а відтворює власні прогулянки з пам'яті. Наприклад, на прогулянки з батьком, як правило, вони ходили до парку ім. І.Франка (*Ogrodu Jezuickiego*) або в напрямку церкви св. Юрія (*cerkwi Świętego Jura*). Дорога назад пролягала через *plac Smółki* (площа Григоренка). Йшли вони через нецікаву для Лема вулицю *Podlewskiego* (вул. Гребінки) та через вузькі вулички Шопена й Монюшки (*Szopena i Moniuszki*) (назви збереглись до наших часів). Якраз ці вузькі вулички були привабливіші для Лема, бо пам'ять з цими об'єктами стимулює у

його свідомості нюхові рецептори, які виявляється досі пам'ятають той запах кави.

Вулиці виступають для С. Лема подразником для пробудження глибших спогадів. Для прикладу, згадка про вулицю Гнатюка, а в той час Ягелонська (*ulica Jagiellońska*), ведуть до споминів про тітку яка там жила. У свою чергу спогади про тітку ведуть до згадки про її помешкання, до індики якого вона тримала на господарстві і нарешті – до атаки індиком малого Станіслава. Вулиця Городоцька (*ulica Gródecka, aleja Focha*) для свідомості С. Лема – це сигнал про поїздку на вокзал, що у свою чергу означало поїздку на вакації.

Ще один маршрут з тих, які бути запрограмовані у механізмі руху Лема через повторюваність – це дорога до гімназії, де він навчався. Вона пролягала через «*ulicę Ruską na Podwale*». І хоч Лем визнає, що не був уважний до архітектурних деталей, але такі визначні важко не помітити та не запам'ятати, зокрема це *Ratusza* та «*studni z Neptunem*».

Проте є вулиці, які Лем згадує не з такою приємністю. Це інший відтинок вул. Городоцької (*ulicą Kazimierzowska*), де знаходиться тюрма «Бригідки».

Найбільше уваги автор приділив розповідям про парки. Очевидно, львівські парки займали вагоме місце у його житті, з ними пов'язані різного роду конотації. Враховуючи факти з твору, розуміємо, що улюбленим місцем Лема є Стрийський парк (*park Stryjski*). Варто зазначити, що Лем не вживає звичної для поляків назви на позначення цього об'єкту – парк Кілінського. При асоціації про Стрийський парк, виступають об'єкти, які знаходились поруч: «*...sąsiedztwo wystawowego terenu Targów Wschodnich*» (йдеться про Східні Торги – щорічні міжнародні торгові виставки будівельних, залізних, промислових виробів, техніки, сільськогосподарської продукції та ін., під яку було забудовано павільйони і на яку з'їжджалися з усієї Європи та СРСР. На сьогоднішній день – це частина Стрийського парку, а колії, що збереглись від

спеціально відведеної до торгів залізниці, функціонують як Дитяча залізниця⁴⁷), вежа Бачевського («...*wieża Baczewskiego, czworoboczna, cała obłożona rzędami kolorowych pełnych butelek*»). Далі автор поволі пробирається стежками пам'яті до людей, які пов'язані з цим місцем. Це і старенька бабця, що продавала смаколики, яких Лем пам'ятає не тільки смак, а ще й точну вартість: «...*sztuka za piąta. Na dziesięć groszy mówiło się „szóstak” — była to poważna gotówka*». Це старенький з «колом чудес», «...*Były tam też wózki z lodami...*», озера та доріжки-зигзаги. Тим не менш, там вперше автор бачить на власні очі втілення зла – гітлерівців.

У порівнянні *Ogród Jezuicki* (парк ім. І. Франка) письменнику так не любився як попередній. Можливо, тому, що він не був таким великим, доріжка до нього була не так добре прокладена, не було стільки атракцій. Але, можливо, справа у пригоді, яка сталася з ним у тому парку: «...*raz się w nim zgubiłem...*». Тай узагалі звук кінських копит нашттовхував його на думку, що під ним знаходиться прірва.

Не відходячи далеко від локації, висвітлюємо згадку Лема про Львівський Національний університет. Автор розповідає, що у нього існувала ще одна опція місця для прогулянки, коли парк засипало взимку снігом – вулиця Листопадового Чину (*Marszałkowska*), попри *Uniwersytet Jana Kazimierza*, на який він завжди заглядався із задертою головою та чудувався кам'яними постатями з книгою. Відкривається нам й історична правда про університет: за австрійських часів тут був сейм (*Galicyjski sejm*).

Ще один згаданий парк – Залізна Вода. Теж небагато інформації про нього, все окреслюється лише трагічним випадком, а ймовірно через це, небажанням більше про нього розповідати: «*Podobno omal nie utonąłem na Żelaznej Wodzie*».

⁴⁷ Smirnow Y. Stuletni jubileusz Targów Wschodnich we Lwowie / Nowy Kurier Galicyjski / №5 (369) / 16–29.03.2021 Okruchy historii www.kuriergalicyjski.com

Станіслава Лема важко було б вважати львів'янином, якби він не згадав про найсвятіше місце для мешканців міста – Високий Замок. Власне права не згадати він не мав, бо назва твору говорить сама за себе. «*Tym, czym jest dla chrześcijanina niebo, był dla każdego z nas Wysoki Zamek*». Такий символізм додає пагорбу особливого значення. Традиційний маршрут на локацію по вулиці Кривоноса (*ulicą Teatyńska*). Пам'ять Лема диктує йому спогади про візію на *Kopiec Unii Lubelskiej* (верхівка Замкової гори) та *Góry Piaskowej* та змушує відчутти на собі потрапляння у місце, яке він сакралізує.

Не меншої помпезності своїй розповіді Лем додає пишучи про Львівський Національний Академічний театр опери та балету (а тоді - *Teatr Wielki*). Зі спогадами про театр пов'язане не тільки культурне дозвілля Лема, а й спільно проведений час із сім'єю. Манера опису театру дає зрозуміти, що автор досить скептично оцінив своє неуважне ставлення до мистецтва. Він називає його: «*...luksusowym, comme il faut, w najlepszym smaku...*». Французькомовний вираз «*comme il faut*» використовується для вказівки на те, що якась річ, поведінка або дія відповідає суспільним або культурним стандартам, є прийнятною або коректною. Тим не менш, іронічно, що поруч з мистецьким об'єктом присутній не надто мистецький: «*...była tandeta za teatrem...*»

Без метафоричного перебільшення Лем мав солодке життя у дитинстві. Хоч би з тієї причини, що у нього завжди була пристойна сума кишенькових грошей і він міг дозволити купити собі улюблені ласощі. Вибір юнака тоді падав здебільшого на відомих кондитерів Львова, чиї вироби радше нагадували мистецькі твори чи ювелірні вироби. Одним серед його фаворитів вочевидь була відома на весь Львів цукерня Залевського на проспекті Шевченка («*...cukiernia Zalewskiego przy ulicy Akademickiej...*»), де зараз розміщена ресторація швидкого харчування. Автор відзначає мистецьку природу цієї цукерні, де кожного року змінювалися декорації з марципану, що створювали тло для великих цукрових скульптур і алегоричних фігур. Це місце, особливо в період перед Різдом та Великоднем, було місцем, де відбувалися цукрові дива.

Як ми вже зазначали, коштували такі дива не мало грошей, але Лем дає нам розуміння відчути це особисто: таке тістечко котувало 25 грошів, тоді як проста велика булка в іншому місці коштувала всього 5. Щоправда ніхто не осмілиться порівнювати просту булку з *Panoramą Raclawicką* (Рацлавіцька Панорама – символ розгрому армією Т. Костюшка російської армії Тормасова у 1784 р.; зараз витвір знаходиться у Польщі).

Наступне, що привертає увагу Лема – це «*stojący na rogu placu Ducha — kiosk z wytworami pana Kawurasa*». Площею Духа тоді називалась площа Ів. Підкови. Особливістю цього кіоску була халва, яку дуже любляв хлопець.

«*W pasażu Mikolascha była inna cukiernia, cukierenka raczej, z lodami włoskimi*». Згаданий пасаж частково зберігся до наших часів, однак тепер це частина ТЦ «Роксолана», інша частина не пережила бомбардувань Другої світової. Цукерня не настільки запам'яталась смаком італійського морозива, як процесом його поїдання на кількості. Такі змагання у нього відбувались з кузеном, життя якого забрали гітлерівці. Це мимовільна згадка виступає важливішою за спогад з морозивом. Автор ніби навмисно починає з чогось невимушеного, щоб згадати про наболіле. За схожим прикладом пов'язані ланцюжкові спогади про цукерню на *Akademickiej*, бо дядько повів його туди одразу після того, як йому вирвали зуб. Відповідно, може цукерня і була хорошим місцем, але оскільки привели Станіслава туди в поганому настрої, то у пам'яті вона осіла темним згустком.

Виявляється, що закордонні товари не були рідкістю на львівських прилавках. Серед згадок про солодкі майстерні у Лема є ще одна: «*w pobliżu Teatru Wielkiego cukiernię pod nazwą «Jugosławia»*. А примітною вона була через свої східні солодощі: рахат-лукум, макагігі.

Оскільки Станіслав Лем був знайомий з кожною цією крамничкою особисто, то можемо без перебільшень оцінити його любов до солодкої їжі. Він навіть сам це визнає та говорить про те, що в той час мав зайву вагу через свою

пристрасть. Окрім зайвої ваги, зауважимо, що мав він і гроші на покупку таких вишуканих солодоців. Однак автор каже, що були й такі моменти, що в кишенях не залишалось ні копійки. Тоді він гуляв «*obok tak zwanej kawiarni «Wiedeńskiej»*» просто милуючись запахами розжарених зерен кави.

Подібне захоплення, яке Лем отримував від цукерень, могло бути хіба що від магазину іграшок *Klaftena*. Це святе для кожної дитини місце знаходилося: «*Na początku Akademickiej, niedaleko hotelu George'a...*»

Якщо потрібно було закупити продуктів для приготування домашніх страв, то здійснювала їх сім'я у «*sklepie Orensteina*». Там можна було не тільки знайти все необхідне, але й придбати досить рідкісні товари.

Предметом захоплення були не лише крамниці. Кожного разу під час прогулянки вулицею *Słowackiego* навпроти *Poczty Głównej* звертати увагу на макети кораблів у вікнах корабельної компанії «*Cunard Line*».

4. Тематична група «шкільництво»

Жодним чином ми ще не торкнулися теми, де навчався Станіслав. Адже усі прогулянки маятникового типу по вулицях, про які автор розповідає нам у творі, осіли у пам'яті так добре через повторюваність. Цілих вісім років Лем ходив до «*II Państwowego Gimnazjum imienia Karola Szajnochy*» (сьогодні Львівська середня школа №8) здобувати знання. Зі зрозумілих причин викладання велось польською мовою, діти вчилися та розмовляли також польською. Діти українців також вчилися з усіма в одному класі та старались не виділятися.

Виділявся хіба що вчитель. Принаймні з розповіді про шкільні роки Лема дуже різке вуха те, як він відгукується про одного з вчителів, який навчав математики. Але це не було приголомшливою ознакою, на яку слід звернути увагу. *Profesor Zarycki* за національністю був українцем. І можливо легковажна поведінка цього пана у школі, про яку розповідає Лем й справді була

співпадінням, відтворювала реальність, бо ж Лем і деяких інших вчителів згадує з комізмом та насмішкою. А, можливо, тут криється глибша конотація, бо не опускає Лем навіть таку деталь: «*Ukrainiec, którego córka była wmieszana w sprawę zamachu na ministra Pierackiego...*». Особливість цього професора була у тому, що він за словами Лема невідповідально ставився до своєї роботи, відправляв учнів на різні адреси вирішувати свої справи, а найшокуючішим фактом було те, що він давав учням цигарку за правильну відповідь.

5. Тематична група «побут та розваги львів'ян 20-30-х рр. ХХ ст.»

Зафіксовані згадки у «Високому Замку» про дитячі та юнацькі роки С. Лема свідчать про те, що розваг у його житті було не так багато. Причиною цьому була хворобливість. У той час, коли його однолітки проходили процес соціалізації вулицею – він пролежувався вдома граючись іграшками, які приносив батько, вдаючись до майстрування власних винаходів, поїдаючи цукерки «*hopjesy*». У недільні дні літом чи восени сім'я традиційно виїжджала за місто, де відвідувала ресторацію *pana Ruckiego*, «*który znajdował się przy szosie stryjskiej, koło rogatek*».

Чимало розваг можна було знайти на тих же Східних торгах. Мета цього щорічного ярмарку мала не лише економічне підґрунтя, а й атракційне: «*Były tam karuzele, kolejka górська, pałac duchów, beczka śmiechu i atrakcje ciekawsze nawet.*» Окрім традиційних атракціонів, серед переліченого автор привертає нашу увагу цирком бліх, термітів та інші дивні речі.

Робота у цирку дарувала не тільки радісні емоції, але й могла коштувати життя. Свідком такої події був Лем і, звісно, розповідає її читачам. У головній ролі цієї розповіді був «*człowiek–mucha*», який приїхав до Львова розважати публіку. Попри карколомні трюки та вигини тіла все ж один виявився летальним. Він впав з висоти будинку та розбив собі череп, а сталось це на вулиці *Legionów*.

З розряду небезпечних розваг були ще автоперегони «*na pętli zamkniętej, którą tworzyły ulice Stryjska, Kadecka* (нині вул. Гвардійська) *i Pelczyńska* (вул. Вітовського)». Пекельний рев автомобілів роздавався по всьому Львову і тоді Лем справді відчував, що мешкає у європейському місті. З дахів ясніли яскраві неони рекламних оголошень мила «*Schicht*», шоколаду «*Sucharda*», «*Milka*», «*Velma Bitra*». «*Koło 35 roku przyszedł film dźwiękowy, z Al Jolsonem i jego piosenką «Sonny Boy»*», - ще одне підтвердження статусу європейського міста, що крокує в ногу з часом.

Загальна картина побуту міста виходить доволі яскравою, якщо спиратись на факти, які подав Лем. Проте автор запобігає візуалізації ідеальної картинки міста, де усе гармонійно та райдужно. Часи німецької окупації все змінили: «*...były to czasy niemałej nędzy...*» На вулицях можна було зустріти не елітні заморські товари, а звичайних гендлярів, що торгували різним лахміттям та мотлохом. Поширеним явищем було снування циган по місту, жебракування, а також крадіжки.

Лем не зупиняється на розповідях лише на зазначені теми. Щоб відтворити атмосферу Львова 20-30-х років Лем вирішує розповісти навіть про клімат. Називає львівський кліматичний режим континентальним. А також наводить конкретний історичний факт, що свідчить про досить низькі температури: «*W roku 1930 chyba, przy niebie czystym jak błękitny lodowiec, temperatura spadła do minus 36 stopni.*». Лем вже звично застосовує прийом поступового наближення до факту, який він насправді хоче висвітлити, але робить це поміж рядків. А справа в тому, що при таких суворо низьких температурах зросла й ціна на паливо, що знайшло своє відображення на економічній ситуації.

2.3. Багатокультурний Львів у візії Ю. Вітгліна та С. Лема

Львів як частинка Австро-Угорської імперії – місто Lemberg, у якому зростав і кохався Юзеф Вітглін. Він особисто відчував на собі атмосферу

місцевості та дихав із ним в одному ритмі. Це відносно спокійний світ розвитку культурних осередків, освітніх центрів, кав'ярень та товариського життя інтелігенції. Львів його юних літ та світлої пам'яті – це передусім Личаків. Австрійський Львів в уяві Юзефа Віттліна відтворює образ багатокультурного міста, де співіснують різні народи, з одного боку. А з іншого боку – протиставлення габсбурських та польських традицій «інакшим» українським. «Мій Львів» Ю. Віттліна сповнений не відтворенням хронологічного порядку подій у Львові, а радше психологічним змінам у ставленні автора до цього міста. «Його» Львів завершив своє існування після 1922 року. Але за цей період Віттлін встиг пізнати гіркоту життя без батьківської опіки, здобути освіту, дослідити вулички Львова вздовж і впоперек, познайомитися з тогочасними творцями суспільної думки, бути свідком політичних суперечок, арештів та збройних розправ.

Також важливо враховувати, що сприйняття міста є суб'єктивним і відображає індивідуальні почуття та сприйняття. Для Віттліна, Львів - це спеціальне місце з певними емоційними та культурними зв'язками. Ці зв'язки вибудовані на нав'язаному баченні імперії «дружби», де можуть вживатись різні національності мовчки визнаючи правоту сильнішої та впливовішої сторони. Вже Перша Світова війна викривила уявлення Віттліна про мультинаціональну європейську столицю, дала зрозуміти, що природньо закладені процеси національного відродження не вдасться замінити штучними насадженнями пацифікації.

Юзеф Віттлін свідок функціонування та переривання циклу життя австрійського Львова. Він відтворює власні спогади, базовані на подіях учасником, чи спостерігачем яких він був. Австрійський Львів для Лема – це відтворення чужих спогадів (колективної пам'яті). Це лише пам'ять, яка базується на розповідях з первинних джерел. Тобто, Лем знайомий з австрійськими традиціями Львова завдяки розповідям свого батька, його звичкам, поведінці та манері виховання.

Польський Львів – місто Leopoldis, яке належить обом письменникам. В цей період Львів вже не тільки формально вважався польським. Тут проживала найбільша громада поляків, у порівнянні з якими, українців можна було вважати всього лиш меншиною. Це місто, яке з головою поглинула полонізація, яке набудувало костелів, окатоличило населення, подарувало сім клясів освіти. Тим не менш, для Лема, який народився вже у цілком законно визнаному польському Львові – це найпрекрасніше його втілення. Йому важко сприймати Львів якимось іншим, бо польський Львів – це власне і є його дім. Це світ люксового інтер'єру, витончених кам'яниць, польських порядків і манер. Цей світ для Лема був сповнений достатку, люблячої сім'ї, розваг, цікавинок та змоги брати від життя усе, що він забажає. Але з іншого боку, він бачив також той Львів, який вже його не стосувався – де повно жебраків та злиднів.

Вітлін переживав трансформацію Львова на зламі. Але все ще для нього, як для особи, що ідентифікувала себе поляком, це не створило суттєвих змін.

Львів за часів радянської окупації - це фактично момент краху безтурботного життя. Ю. Вітлін ніби відчув, що минулого образу Львова вже ніколи не відтворити та подається закордон. А С. Лем намагається уникнути призову до армії, тож іде вчитись до медичного університету. Цей період не згадується відкрито ні у творі Вітліна «Мій Львів», ні у творі С. Лема «Високий Замок». Лише за допомогою символізму та побіжних деталей ми розуміємо суть ситуації. Європейський статус міста розвіюється піском у повітрі. Місто набуває сірих тонів та поступове нищення його культурних статків. Станіслав Лем залишається аполітичним. Можливо, через нерозуміння, що принесе йому «новий» Львів. А, можливо, передбачаючи, що невідомо, яка біда буде гіршою.

У життя письменників приходять розуміння та усвідомлення війни. Лем не сприймає подій навколо нього, вони не піддаються жодним його логічним процесам пояснення. Він не знаходить якісно обумовленої причини для прояву такої жорстокості над людьми.

Львів за часів німецької окупації - період, який дав розуміння, що юність та дитячі роки вже давно завершилися. Німецький режим безпощадно винищував євреїв, що глибоко торкнулося почуттів С. Лема та Ю. Віттліна з відомих причин їхнього походження. В'язниця Бригідки стала елементом гірких спогадів одного й другого автора. Це період втрат. Не лише матеріальних, але й людських. Політика змінила ракурс на антисемітизм. Страждали не лише представники єврейських спільнот, а й ті, хто ставали на захист. Війна нищила матеріальні та духовні цінності міста. Тож покидаючи місто С. Лем не відчував більше до нього прив'язаності, оскільки розумів: позаду пуста. Навіть опісля приборкання війни Лем та Віттлін більше ніколи не повертались. Спогади про ідеальний світ з дитинства так і залишився закам'янілим у їхній свідомості.

2.4. Межі реальності та міфу у творах польських письменників про Львів

Детально вивчивши функціонал та особливості пам'яті, стає зрозуміло, що змалювати образ з далекого минулого стає неможливо без залучення фантазії. У деяких випадках, копирсаючись у власній пам'яті, люди пропускають важливі деталі подій. Щоб заповнити ці прогалини в інформації, мозок іноді вигадує деталі, які здаються логічними, у які людина обирає вірити, або які нав'язує їй суспільна думка. Особливі труднощі цей процес викликає у представників літературних професій. За словами С. Лема, йому незумисне вийшло систематизувати свої спогади та приправити їх метафоричними началами, означеннями та переосмисленням. Так чи інакше, інших варіантів як це зробити не залишалось.

Серед авторів мемуарного жанру міжвоєнних років, об'єктом спогадів яких виступала Галичина, звісно, точаться дискусії щодо колективної пам'яті, яка нав'язує безліч наративів та міфів про культурну спадщину регіону. Імперське минуле Галичини, зокрема міста Львова, досить суперечливе, тому письменники Юзеф Віттлін та Станіслав Лем шукають сенси та роблять

актуальними теми минулого міста, яке вважали втраченим після того, як його статус вийшов за межі їхніх звичних уявлень.

Отже, перший міф, що стосується Львова, це позиціонування його у статусі австрійського міста, де у злагоді та мирі гармонійно вживаються різні етноси та перетинаються багато європейських культур: українська, польська, єврейська, німецька. Юзеф Віттлін охоче вдається до просування цього міфу через сюжет твору «Мій Львів». Автор створює напів реальний вимір, де панує ідилія за мудрого правління Франца Йосипа. З усіх сил він намагається ідеалізувати часи, коли Львів перебував під правлінням Австро-Угорської імперії, а тим паче усіляко оминати усі негативні моменти: протистояння українців і поляків, революції, відчуженість єврейського народу, боротьба за політичний вплив, економічні проблеми. Направду, цей утопічний світ був давно похований у трагедіях ХХ століття. Навіть самим автором у тому ж «Моєму Львові» спостерігається різкий перепад від ностальгії до зневіри та визнанні утопічності ілюзій австрійської Галичини.

Другий міф міжвоєнного Львова – надто прикрашені мандрівки околицями міста. Архітектурні пам'ятки Львова можуть стати міфічними символами у творах Віттліна та Лема. Вони можуть набувати нових значень та інтерпретацій у художній обробці, що створює плавний перехід від реальності до міфу. У момент прочитання ми спостерігаємо як оживають монументи, описані Віттліном, чи Високий замок перетворюється в чистилище. В реальності ці постаменти можуть не викликати над захопливого враження настільки, наскільки це можливо від прочитання характеристики, яку надають письменники.

Утопічний світ міжнаціональної ідилії Львова приховує за собою ще один міф – європейська столиця, яку створила Австро-Угорська імперія. Не слід забувати того, що Галичина справді була досить розвинутим регіоном у порівнянні з рештою земель України, проте усі ці перебудови на свій смак стосуються лише колонізаторських функцій австрійського режиму. Українців

сприймали як таких, у кого не було і немає власної культурної спадщини і потрібно насадити їм власну. Без перебірливих моментів процесу нав'язування підпадали історичні події. Міфічними їх можемо вважати зважаючи на причину посилення на спогади родинних історій, а не на власні. На додаток відсутність історичних довідок та перенасичення художніми деталями, що робить розповіді більш захопливими та цікавішими, але в той же час додають більше сумнівів у їх правдоподібності. Це стосується розповідей Юзефа Віттліна про шлюб Казимира у львівській святині, його заступництва, трактування історичних постатей в цілому.

С. Лем певним чином розвінчує ці міфи у своїх роздумах про міжвоєнні часи. При тому він створює нові. Лем не ідеалізує той час, а навпаки. Розкриває імперське минуле Львова у його складності та неоднозначності. Для Лема Львів виступає не лише як фізичний простір, але і як символічний простір для рефлексії над часом, пам'яттю та сучасністю. Місто є ареною для створення містичного ландшафту у творах обох письменників. Реальні місця можуть набувати магічних атрибутів (наприклад, гора Страт, Високий замок, Замкова гора), а природні елементи можуть перетворюватися у символічні образи, що додає творам атмосферу фантазії та дива.

Польські письменники можуть використовувати міфи для створення власного універсуму в межах міста. Це створює особливий атмосферний настрій у творах та підкреслює унікальність Львова. Використання іронії та гумору також є важливим аспектом для здійснення аналізу обраних текстів. Це дозволяє письменникам доторкатись до складних аспектів історії (як місцевої так і особистої) та культури, виражаючи свої погляди або висміюючи парадокси (наприклад, Лем використовує значний шмат тексту для опису Оперного театру, а вкінці зазначає на сміття, яке там горами скупчувалось), які виникають при взаємодії реальності та міфу. Однаково демонічним та порізнному жорстоко і з демонізацією автори змальовують пізнання гітлерівців та їхніх дій під час окупації Львова. Лем та Віттлін створюють міф зла у втіленні

німецьких фашистів, який плавно вливається у реальність та стирає межі вигадки.

Ці аспекти можуть взаємодіяти в творах польських письменників, створюючи складні, багатогранні та захоплюючі образи Львова, як реального міста та як символу, що переходить в міфічний світ літератури.

2.5. Художні зіткання та розбіжності у літературних практиках С. Лема та Ю. Вітліна

На перший погляд Львів змальовується Юзефом Вітліном та Станіславом Лемом до певної міри однаково ідеалізовано; обидва письменники посилають нам наративи, що «той» Львів був чудесним місцем і що більше він таким не стане ніколи; тоді було краще. «Мій Львів» та «Високий замок» просякнуті почуттями ностальгії та жалю за минулими роками, за домом як часо-просторовим явищем, а не фізичним об'єктом.

Особливо цікавим є те, що художні практики Лема та Вітліна мають рівно стільки спільного, скільки відмінного у втіленнях на сторінках видань.

Отже, розпочнемо з того, на яких рівнях літератори перетинаються у межах творення мемуарного жанру.

Обидва письменники-фантасти пішли традиційним шляхом польських літераторів, котрі на своєму творчому шляху не обійшли повз теми ностальгічних настроїв за Львовом. Власне зображали його як східні «креси» польської землі, втрачену вітчизну. Львів наповнював душу поляків чарами та сумом. Такі писання набули особливої популярності за часів поділів та міжвоєнних років Польщі. У випадках еміграції неминуча ідеалізація минулого творила ще сильніший імпульс. Результатом якого був культ утрачених земель. Внаслідок того, що без огляду на раціональні історичні передумови творилась міфологізована дійсність, колективна пам'ять стирає необґрунтовані причини непорозумінь війни та завуальовує мову документів. У таку пастку потрапляли

письменники досить часто, тому дані, які ми можемо взяти із спогадової літератури поляків та українців (де йдеться про одне і те ж місце, одну й ту ж подію та час) вірогідно можуть демонструвати кардинально різні картинки минулого. У нашому випадку ми знаходимо деякі відмінності навіть у представників однієї національності – С. Лема та Ю. Віттліна, але про них згодом.

Перш за все, очевидним збігом після ознайомлення з «Високим замком» та «Моїм Львовом» є філософські аспекти, які сповідували автори. Лем та Віттлін ставлять не на останнє місце у своєму житті сімейні цінності, дружбу. Вони торкаються питання екзистенціалізму, говорячи про сенс людського життя та його цінність на фоні матеріальних надбань.

Моральні принципи письменників сходяться на тому, щоб засуджувати війну у будь-яких її проявах, а тим паче кровопролитну. Ідея боротьби заради кордонів виступає абсурдною для обох випадків. Знано сприяли цьому особисті мотиви, адже у Лема та Віттлін присутні згадки про те, що війна та політичні режими забирали життя найближчих їм людей; вони ставали свідками їхніх смертей та давились жалем щодо несправедливості такої долі.

Станіслав та Юзеф жили та писали у одному часо-просторовому вимірі, були свідками одних історичних подій. Відповідно найяскравіше у їхніх спогадах осіли єврейські погроми, які вони описують у творах як апогей жорстокості суспільства.

Особистість формувалась на підставі однакових умов: (єврейські коріння, за національністю поляки, народились у Львові, тато відігравав важливу роль у вихованні, самотність, служба у війську, війна, еміграція, смерті близьких людей через політичні обставини) – відповідно це відображалось на творчості.

Обидва мріяли повернутись до Львова і зустріти старість там, але таки цього не зробили.

Спільним елементом творчості Лема та Віттліна можна вважати експресіоністичні мовні інструменти. Оригінальні твори зрозуміло ж написані польською, проте містять вкраплення живої львівської говірки, а також вони часто користуються латинськими висловами та англіцизмами.

«Мій Львів» Віттліна нагадує форму нарису за жанром. А «Високий Замок» Лема - це повноцінний роман про юне життя літературного героя, яке туго вплетене у побут та культуру Львова. Окрім того саме міжвоєнний період припав на молоді роки Віттліна, тобто він вже був зрілим юнаком. А Лем мав можливість рости у цьому дійстві подій змалечку. Тобто воєнні лихоліття припали на його дитинство, він був свідком та учасником лише Другої світової війни. У прямій залежності від цього факту «Високий замок» та «Мій Львів» відрізняються концептологічно, адже Лем поглиблює нас у своє дитинство, а Віттлін навпаки про нього не згадує. Віттлін – свято вірить у політичну ідею «дружби народів». Лем у силу свого відмінного світоглядного мислення старається заглядати у події холоднішим поглядом, критичніше.

Віттлін – путівник по місту, екскурсовод. «Мій Львів» пройнятий бажанням поділитися власним знанням та враженнями про кожен куточок Львова. Станіслав Лем, навпаки, сприймає об'єкти міста через призму своєї особистої історії та емоцій. Його описи враховують не тільки архітектурні особливості, а й особисті переживання, пов'язані із конкретними місцями. Об'єкти в місті для Лема стають символами, які відображають його власні емоції та переживання. Важливою особливістю є те, що Лем користується не тільки своєю пам'яттю, але і тим, що йому переказали. Відтак, його образи міста отримують додатковий шар інтерпретації через фільтр колективної пам'яті та спільних історичних наративів. Віттлін одразу вдається до джерел колективної пам'яті тим, що звертається до історичних джерел.

В емоційному вимірі творчості обох авторів спостерігаються відмінності. Лем, розповідаючи про свої враження від міста, часто використовує яскраві емоційні описи та відчуття, пов'язані із змінами власного стану. У той час як

Віттлін, хоча і виражає власні емоції, але його наратив більш об'єктивний, спрямований на передачу величі та краси міста.

Лем розповідає свою історію з самого дитинства, подає чітку інформацію щодо адрес, цифр, пам'ятає дуже багато деталей. Віттлін – загальніший у своїх розповідях.

Ще однією важливою відмінністю є обсяг мемуарів. Лем розповідає свою історію з самого дитинства та вдало вписує докладні деталі, такі як адреси, цифри, що надає його наративу велику достовірність та конкретність. У той час як Віттлін, хоча розповідає цікаві та насичені історіями, проте його наратив загальніший, менше деталізований, фокусуючись на загальних враженнях від міста.

Висновок. Висновок. У розділі «Реалізація тем спогадів автобіографічних творів Ю. Вітліна та С. Лема» ми розглядали специфіку відтворення спогадів та хронологічні трансформації поділу Львова на окремі реальності в творчості обох авторів.

Зокрема, ми дослідили, яке тематичне розгалуження для відтворення своїх спогадів про Львів використовує Ю. Віттлін: топографія, географічні об'єкти, архітектура та мистецтво, об'єкти громадського призначення, відомі постаті, історичні факти, побут та розваги. В результаті аналізу ми зрозуміли, що Віттліну вдається дуже вдало передати спогади про місцевість та створити комплексну картину міста.

Станіслав Лем використовує подібний прийом для створення своєї унікальної інтерпретації міста Львова. Тематичне розгалуження твору ділимо на такі тематичні блоки: спогади про сім'ю, спогади про дім, топографічні об'єкти, об'єкти громадського призначення, архітектурні та мистецькі об'єкти, шкільництво, побут та розваги. Відзначили, що Лем використовує науково-фантастичний підхід для створення іншої реальності Львова, який відображає його унікальний погляд на місто та його минуле.

Аналізували, як змінюється сприйняття і репрезентація Львова в різних хронологічних епохах у творчості обох авторів. Виявили, що кожен автор відтворює свій власний часовий шар міста. Вітлін – австрійський образ міста; Лем – польський.

Асоціації і спогади взаємодіють між собою в обох напрямках: спогади викликають асоціації та асоціації у свою чергу здатні активізувати спогади. Часто пам'ять про події, місця, речі чи людей здатна викликати асоціації з іншими подіями, місцями і так далі. Фото предмету чи моменту з життя буде асоціюватись з прожитими відчуттями. Тобто, асоціативний зв'язок зі згадок може утворюватися у декілька шарів, залежно від якості та об'ємів пам'яті оповідача. Характер відтворюваних одиниць також може бути різний. Мова про те, що зв'язок спогадів не обов'язково буде відтворений таким чином: подія А - подія Б – подія В. Асоціація з певним місцем чи об'єктом здатна викликати у пам'яті згадки про події, які там трапились чи людей, яких там зустріли. Навіть такі подразники як звук та запах здатні відтворювати у свідомості Лема та Вітліна згадки про Львів. Наприклад, С. Лем та Ю. Вітлін у творах подають цікавіші приклади асоціативних зв'язків: місце – запах – подія – люди – емоція – враження – люди – дитинство – смак – відчуття – звук ... Як показує їхня практика цей зв'язок може бути необмежений у просторі, часі та формах. Він може тягнутися до безкінечності, якщо цьому не суперечить воля свідомості. Станіслав Лем, описуючи міжвоєнний Львів, вирізняється високою якістю пам'яті. Він не лише виводить докладні деталі міста, але й пов'язує їх з подіями свого особистого життя, роблячи свої спогади особистими та емоційно насиченими. Його здатність відтворювати точні адреси, цифри та інші деталі підсилює враження від міста та додає достовірності образу.

Вітлін, навпаки, використовує пам'ять, яка вже була зафіксована кимось в історичному контексті. Його розгорнуті описи та екскурсії в історію міста свідчать про його здатність докладно відтворювати історичний контекст та зберігати традиції.

Письменники у своїх творах оперують реальністю Львова, використовуючи конкретні архітектурні елементи, вуличний побут та історичні події. Їхні описи передають життя міста, захоплюючи читача реальними зображеннями і деталями, що існують у конкретному просторі.

В творчості Лема та Віттлині важко визначити чітку межу між реальністю та міфом. Вони взаємодіють, переплітаються, створюючи особливий світ, де історія та уява перетинаються. Міфологічні елементи надають реальності нового, фантастичного забарвлення, а реалії міста служать основою для втілення міфологічних ідей у конкретних образах. Наприклад, той же Високий замок у Львові Лем використовує як символ вищих ідеалів та стійкості попри усі біди. Замок є не лише фізичною структурою в місті, але й міфічною оболонкою, що підсилює концепцію ідеалів, недосяжності та загадковості.

ВИСНОВОК

Дослідження образу міжвоєнного Львова у творчості Станіслава Лема та Юзефа Віттліна дозволило визначити специфіку їхнього підходу до відтворення міста у літературі. Аналіз творчого спадку Станіслава Лема та Юзефа Віттліна свідчить про те, що обидва письменники вдалим чином використовують спогади як ключовий елемент у формуванні образу міста. Вони успадковують традицію своїх попередників та сучасників ностальгуючи у творах за «втраченою батьківщиною». Письменники відтворюють образ міста за допомогою спогадів із вкрапленням художнього вимислу, що дозволяє цікавіше розіграти сюжет мемуарів та полегшити читабельність творів.

Структурні та стилістичні особливості образів міста в їхніх романах виявилися різноманітними, але водночас насиченими емоційно та інтелектуально. Віттлін та Лем створили образ Львова як проекцію рідного дому, місця, де вони почувають себе дітьми, де панує затишок та душевна ідилія. Віттлін зокрема сумує за тим образом міста, якого вже нема, воно трансформувалось та продовжує жити далі. Однак образи минулого, історії, пов'язаної з польськими представниками, найвизначнішими подіями поляків, які траплялись у Львові автор поміщає у твір. Цей прийом додає образу Львова величі та значного пафосу, що на додаток супроводжується клеймом меншовартості самотності міста, бо усі чесноти подані як заслуга поляків. С. Лем не вдається до спірних моментів у «Високому замку». Автор створює безневинний образ міста найкращих часів свого життя та світлої пам'яті. Воно повне спогадів про близьких людей, особливих моментів, пізнання світу проходила саме через дослідження куточків Львова. Місто згідно з візією Лема постає як культурний осередок європейського округу. Зрештою з настанням Другої світової образ Львова стає страшним, моторошним, від нього починає віяти запахом крові, тюрем та смертю.

У дослідженні ми здійснили поділ на тематичне розгалуження для відтворення спогадів про Львів. Наприклад, Ю. Віттлін використовує такі

інструменти: топографія, географічні об'єкти, архітектура та мистецтво, об'єкти громадського призначення, відомі постаті, історичні факти, побут та розваги. В результаті аналізу ми зрозуміли, що Віттліну вдається дуже вдало передати спогади про місцевість та створити комплексну картину міста.

Станіслав Лем використовує подібний прийом для створення своєї унікальної інтерпретації міста Львова. Тематичне розгалуження твору ділимо на такі тематичні блоки: спогади про сім'ю, спогади про дім, топографічні об'єкти, об'єкти громадського призначення, архітектурні та мистецькі об'єкти, шкільництво, побут та розваги. Відзначили, що Лем використовує науково-фантастичний підхід для створення іншої реальності Львова, який відображає його унікальний погляд на місто та його минуле.

У творах «Високий замок» та «Мій Львів» визначено способи ідеалізації за допомогою міфу й утопії, об'єктивізації за допомогою імперсонального стилю та документування міста точними деталізаціями, що робить образ Львова надзвичайно комплексним та багатоплановим. Важливою частиною нашого дослідження було вивчення впливу спогадів письменників на розвиток образу міста та сприйняття історії Львова. Виявлено, що персональні досвід та емоції письменників взаємодіють із колективною пам'яттю міста, надаючи їй нові аспекти та значення. Самотність, виховання вулиці, спостереження за масовою загибеллю колег-євреїв від рук нацистів сприяло утворенню моментів, які відводять нас до екзистенціальних філософських мотивів. Образ Львова постає закривавленим у цьому понятті та сповненим небезпек, неспокою.

Для порівняння С. Лем, як можна помітити, використовує свої враження від міста для створення атмосфери, яка часто має філософський відтінок. Він детально описує архітектурні елементи, вуличний побут та природні ландшафти, надаючи читачеві можливість поглибитися у свої власні роздуми про існування та сприйняття навколишнього світу. У Віттліна важливе місце відводиться історичній об'єктивності. Він оповідає про події минулого, намагаючись зберегти та розкрити загадки міста. Віттлін докладно досліджує

кожен куточок Львова, створюючи живописні образи та поглиблюючи читача у величність історії міста.

Порівняльний аналіз творчості Станіслава Лема та Юзефа Віттли́на дозволив визначити їхній внесок у вивчення та відображення історії Львова. Кожен з авторів приносить унікальні погляди та глибокі рефлексії на минуле міста, які збагачують наше розуміння його історії та культурного спадку.

Студювання теми магістерської роботи «Образ міжвоєнного Львова в романах Станіслава Лема та Юзефа Віттли́на» несе за собою новизну у плані аналізу підходів Станіслава Лема і Юзефа Віттли́на до відображення минулого Львова, що розкриває різні аспекти їхніх літературних технік і способів висловлення історичних фактів та емоцій у спогадах. Робота полегшує розуміння важливості літературних творів мемуарного жанру у вивченні історії та культури. Крім того, робота сприяє популяризації творчості Станіслава Лема та Юзефа Віттли́на, а також демонструє популярність теми українського міста серед польських письменників.

Отже, наше дослідження розкриває важливі аспекти та розмежовує внесок Станіслава Лема та Юзефа Віттли́на у створення образу міжвоєнного Львова. Ці твори є не лише літературними шедеврами, але і цінним джерелом для вивчення історії та культури міста, що зберігає свою унікальність через призму слова письменників. Перспектива розвитку подальшого дослідження полягає у примноженню до джерельної бази інших творів Станіслава Лема та Юзефа Віттли́на, які слугуватимуть матеріалом для аналізу на площині пам'яті, а саме відтворених образів минулого і більш деталізовано та з огляду на ширші літературні контексти та методи. Робота може перерости у глобальне дослідження минулого Львова крізь приму творчості Віттли́на та Лема, популяризувати їхні твори та розкрити інші, ще недоторкані, аспекти їхньої творчості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітглін Ю. Мій Львів. «Критика», Рік VI, Число 7–8 (57–58), 2002
2. Лем С. Високий Замок. - Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2002
3. Lem S. Wysoki Zamek. Wiersze mlodziencze // Krakow: WL, 1975
4. Wittlin J. Mój lwów./ Leopoldis : dzieje i kultura Lwowa. Wydanie 1. Warszawa : Pokolenie, 1988

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамсон Г. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу 1917—1920. — К. : Дух і літера, 2017
2. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. пер. з нім. К.Дмитренко, Л.Доронічева, О.Юдін. - К. : Ніка-Центр, 2012
3. Бакула Б. Вітглін Юзеф / Енциклопедія Сучасної України / [Електронний ресурс] <https://esu.com.ua/article-35027>
4. Белявцева О. Міжетнічні взаємини у Львові періоду міжвоєнного двадцятиліття: художня література і культурна традиція / Серія «Культурологія». Випуск 14. Частина 1
5. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підруч. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009
6. Бойко О. Історія України. Київ, 1999
7. Булаховська Ю. Про традиції творчості Жюль Верна у творчому доробку Станіслава Лема (кілька думок). Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті Леоніда Булаховського. 2011. Вип. 26.
8. Васюта І. Політична історія Західної України (1918—1939). — Львів: Каменярь, 2006.

9. Винничук Ю. Легенди Львова : у 2 кн. – Т. 2. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2010
10. Витанович І., Баран С. Українські землі під Австрією й Угорщиною в рр. 1772 — 1918 / Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). — Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. — Т. 2
11. Вісич О., Шевчук Д. Вступ / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич. Острогоз: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022
12. Воронова М. Методи творення літературних портретів / [Електронний ресурс] <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1213>
13. Галич О. Щоденник – мемуарний жанр / Таїни художнього тексту: [Зб. наук. пр.] / Ред. кол.: Н.І. Заверталюк, Т. 14 (наук. ред.) та ін. – Д.: Ліра, 2015. – Вип. 18
14. Гажа Т. Українська літературна мемуаристика другої половини ХХ століття: становлення об’єктивного і суб’єктивного типів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. „українська література”. – Харків, 2006
15. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005
16. Голик Р. Місто і його душа: образ Львова у польській та українській мемуаристиці ХІХ – початку ХХІ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. № 17. 2008
17. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка / Григорій Грабович. – К. : Основи, 1997
18. Грабович Г. Мітологізації Львова – відлуння присутності чи відсутності // Грабович Г. Тексти і маски. – К., 2005
19. Дахній А. Станіслав Лем і його ідентичності: літератор, філософ, футуролог / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександри

- Вісич. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022
20. Дежуровий О., Гаковський В. Станіслав Лем / Зарубіжні письменники / Енциклопедичний довідник, за ред. Н. Михальської, Щавурського Б., Т.2 Л-Я, 2006
21. Жук І. АЛЕЇ ПРОСП. СВОБОДИ (КОЛИШНІХ ГЕТЬМАНСЬКИХ ВАЛІВ) / [Електронний ресурс] <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/f-hetman-ramparts/>
22. Кияк І. Футурологічні засади у творчості Станіслава Лема. Житомир : Українська полоністика, 2006–2007. Вип. 3–4.
23. Кияк І. Природа фантастичного у творчості Станіслава Лема. Київські полоністичні студії. 2010. Т. 16.
24. Костовська А. Дилеми Лема: дискусія навколо біографії польського фантаста [Електронний ресурс] <https://archive.chytomo.com/news/dilemi-leva-diskusiya-navkolo-biografiii-polskogo-fantasta>
25. Котинська К. Львів: перечитування міста. Львів: ВСЛ, 2017
26. Крилач А. Чий Львів? / Листи до приятелів. Рік XII. Ч 141-142. Книжка 11-12, 1964
27. Кучеренко Л. Еволюція мемуарного жанру в період глобалізації. / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, №10, Том 2, 2014
28. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР / Інститут українознавства НАН України: «Олір» - Львів, 1995р
29. Літературний портрет // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — 608 с
30. Лучук І. Польська грань львівської літератури / Zbrucь, 2015 [Електронний ресурс]: <https://zbruc.eu/node/38739>

- 31.Мажара Н. Дефініція мемуарів як метажанру: пам'ять і суб'єктивність./ Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Філологічні науки, №27, 2011
- 32.Малішевська І. Автобіографія: витоки, становлення та критика жанру. Літературознавчі обрії. Випуск 17
- 33.Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII-XX століття – Львів: «Світ», 2001
- 34.Монолатій І. Pro imperio: галицькі поляки як суб'єкт і об'єкт
- 35.міжетнічних взаємин в дуалістичній монархії / Іван Монолатій // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 58.
- 36.Олійник С. Термінологічне впорядкування поняття «фантастика». Понятійний апарат сучасного літературознавства : «своє» й «чуже». Київ : Філологічні семінари, 2007. Вип. 10.
- 37.Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.) / Любов Сливка. – Івано-Франківськ, 2009
- 38.Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт. - К.: Основи, 1994.
- 39.Фицик І. Мемуари польської шляхти як джерела суспільно-політичного та релігійного життя Правобережної України другої половини VIII – першої половини XIX століття / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова - Київ, 2014
- 40.Фройд З. Архаїчні та інфантильні риси сновидінь / Вступ до психоаналізу. – Київ: «Основи» - 1998р
- 41.Цяпа А. Автобіографія як проекція творця та національної літературнокультурної традиції (Улас Самчук, Еліас Канетті): дис. на здобуття наук. ступ. ... канд. філ. наук. Т, 2006.
- 42.Черкашина Т. Формування жанрів спогадової літератури./ Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського: збірник праць. Вип. 4.11 (90). – Миколаїв» МНУ ім. В.О.Сухомлинського, 2013

43. Шевчук Д. Феномен Лема / Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема: колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022
44. Язневич В. “Станіслав Лем: життя і творчість”, в: Лем, Станіслав. Едем. Соляріс. Повернення із зірок. Непереможний. Тернопіль: Богдан, 2016
45. Bereś S., Rozmowy ze Stanisławem Lemem. Kraków: Literackie, 1987
46. Brzoza C., Sowa A. Historia Polski 1918—1945. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2006
47. Cieński A. Pamiętniki i autobiografie światowe / A. Cieński. — Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992
48. Chłosta J. Polskie życie literackie we Lwowie 1939-1941 w świetle oficjalnej prasy polskojęzycznej. — Olsztyn, 2000.
49. Czachowska J. Gabriela Zapolska: monografia bio-bibliograficzna. — Kraków, 1966
50. Czarnota D. Stanisław Lem – filozof zapoznany. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich.
51. Frajlich A. Between Lvov, New York, and Ulysses' Ithaca : Józef Wittlin : poet, essayist, novelist / Nicholas Copernicus University ; Dept. of Slavic Languages and the East Central European Center, Columbia Univ., Toruń, New York, 2001
52. Frasz Z. Galicja / Zbigniew Frasz. — Wrocław, 2004
53. Gajewska A. Parodie, pastisze i recykling w prozie Stanisława Lema. Zagadnienia Rodzajów Literackich. 2014
54. Gajewska A. Zagłada i gwiazdy. Przeszłość w prozie Stanisława Lema - Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2016
55. Goetz M. Lemowe neologizmy, 2020 [Електронний ресурс]
<https://niestatystyczny.pl/2020/08/26/lemowe-neologizmy/>
56. Gottfried S. Lwowski poeta Młodej Polski. — Kraków, 2011.

57. Hadaczek B. Lwów w eseistyce Wittlina i Vincenza // Szczecińskie Prace Polonistyczne. – № 5: Kresy w literaturze. – Szczecin, 1993.
58. Hertz. A. Żydzi w kulturze polskiej / Aleksander Hertz. – Paris, 1961
59. Hnatiuk O. Ukraińsko-polskie związki literackie // Literatura polska XX wieku: Przewodnik encyklopedyczny / Red. J. Wojnowski: T. 2. – Warszawa, 2000.
60. Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939-1944. Życie codzienne. – Warszawa, 2000.
61. Koprowski M. Lwów. Historia. Ludzie. Tradycje. – Warszawa, 2013
62. Krzyżanowski J. Dzieje literatury polskiej. – Warszawa, 1979
63. Kulczyńska M. LWÓW-DONBAS 1945/ Biblioteka Tygodnika Demokratycznego, Wydawnictwo „EPOKA” Warszawa 1988
64. Ligęza W. “Wyznania moralisty (O poezji Józefa Wittlina),” in Wybór poezji, by Józef Wittlin, Warsaw, 1998
65. Lwów. Miasto – Społeczeństwo – Kultura : Studia z dziejów Lwowa. – T. IV / Red. K. Karolczak. – Lublin, 2002.
66. Opackie O. Studia o twórczości Józefa Wittlina - Katowice : UŚ, 1990
67. Orliński W. Tajemnice Stanisława Lema. Co o przeszłości genialnego pisarza mówią jego książki? / Gazeta Wyborcza, 11.07.2016 [Електронний пецып] <https://wyborcza.pl/7,75410,20380215,tajemnice-stanislaw-lem-a-co-o-przeszlosci-genialnego-pisarza.html>
68. Purchla J., Kos W. Mit Galicji/ Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2014
69. Smirnow Y. Stuletni jubileusz Targów Wschodnich we Lwowie / Nowy Kurier Galicyjski / №5 (369) / 16–29.03.2021 Okruchy historii www.kuriergalicyjski.com
70. Strumiński B. Stereotyp Polaka w przysłowiaach ukraińskich / Narody i stereotypy / Red. T. Walas. – Kraków, 1995
71. Sztachelska J. Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w. / STUDIA PODLASKIE tom XXI – BIAŁYSTOK, 2013

- 72.Uhlma S. Lwow na początku XX wieku, n.p. Marian Olszewski, Quosque tandem...: w sprawie Miejskiej Galeryi Obrazow we Lwowie: komentarz do dzisiejszej kultury artystycznej Lwowa (Lwów, Olszewski, 1907) // Archiwum Ossolineum we Wrocławiu. Akc. 176/56
- 73.Węgiński J. Lwów pod okupacją sowiecką 1939-1941. – Warszawa, 1991.
- 74.Wittlin J. Sól ziemi /Wrocław ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawn, 1991
- 75.Yurieff Z. Świat Literacki, Constans, 1997
- 76.Zajączkowski R. America and Europe: The Two Worlds of Józef Wittlin/ The Polish Review 62(1):61, 2017
- 77.Althusser L. Ideology and Ideological State Apparatuses, 1970
- 78.Camina E, Güell F. The neuroanatomical, neurophysiological and psychological basis of memory: Current models and their origins. Front Pharmacol. 2017;8:438. doi:10.3389/fphar.2017.00438
- 79.Conway M.A. Memory and the self. J. Mem. Lang. 2005;53:594–628. doi: 10.1016/j.jml.2005.08.005. [CrossRef] [Google Scholar]
- 80.Corinne Purtill The New Science of Forgetting. Time. 2022
- 81.Flavell J. «Metacognition and Cognitive Monitoring». 1979
- 82.Lvov-Rogachevsky B. A History of Russian-Jewish Literature / B. A. Lvov-Rogachevsky – Ann Arbor, 1979
- 83.Mick C. Lemberg, Lwow, L'viv 1914–1947. Violence and Ethnicity in a Contested City / Christoph Mick. — Indiana : Purdue University Press, 2016
- 84.Norris D. Short-term memory and long-term memory are still different. Psychol Bull. 2017
- 85.Susak A. Jewish heritage in the historical memory of East-European city dwellers: the case of Lviv in comparative context, Budapest. – 2009

PE3IOME

STRESZCZENIE

Praca magisterska "Obraz międzywojennego Lwowa w powieściach Stanisława Lema i Józefa Wittlina" poświęcona jest badaniu wizerunku miasta Lwowa w okresie międzywojennym, tj. w latach 1920-1930, na stronach dzieł polskich pisarzy, którzy urodzili się w tym mieście i pisali o nim: Józefa Wittlina i Stanisława Lema. Badanie opiera się na materiale utworów gatunku memuarystycznego "Wysoki Zamek" S. Lema i "Mój Lwów" J. Wittlina.

W pracy dokonano przeglądu dorobku twórczego Stanisława Lema i Józefa Wittlina, ich biografii, zbadano historyczne cechy okresu, który stanowił tło dla ich działalności literackiej. Analizowano główne cechy ludzkiej pamięci jako psychologicznego zjawiska człowieka. Stworzono projekcję, za pomocą której autorzy przenoszą swoje wspomnienia do literackich utworów, pozostawiając w nich ślad swojej wyobraźni. Badanie uwzględnia również wpływ kontekstu kulturowego na postrzeganie i odzwierciedlanie przeszłości. Obejmuje kulturowe, historyczne, polityczne i indywidualne czynniki, które wpływały na kształtowanie wizji przeszłości przez autorów. W szczególności badano literackie obrazy i techniki, które przenoszą kontekst minionego Lwowa, ukazując pamięć o mieście i jego mieszkańcach.

Zaproponowano klasyfikację tematycznie rozgałęzionych wspomnień dla odtworzenia wizerunku Lwowa. Istotnym elementem naszego badania było zbadanie wpływu wspomnień pisarzy na rozwój obrazu miasta i postrzeganie historii Lwowa. Wykazano, że osobiste doświadczenia i emocje pisarzy oddziałują na zbiorową pamięć miasta, nadając jej nowe aspekty i znaczenie.

Porównawcza analiza twórczości Stanisława Lema i Józefa Wittlina pozwoliła określić ich wkład w badanie i przedstawianie historii Lwowa. Każdy z autorów wnosi unikalne spojrzenia i głębokie refleksje na temat przeszłości miasta, które wzbogacają nasze zrozumienie jego historii i dziedzictwa kulturowego.

Praca składa się z wstępu, dwóch rozdziałów i wniosków. Liczy 81 stronie, z czego 68 stanowi główny tekst. Bibliografia obejmuje łącznie 89 pozycji.